

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Araştırma Merkezi

**TÜRK
HAMER**

**2. ULUSLARARASI
TÜRK KÜLTÜR EVRENİNDE ALEVİLİK ve
BEKTAŞİLİK BİLGİ ŞÖLENİ BİLDİRİ KİTABI**

1. CİLT

Editörler

Dr. Filiz KILIÇ
Tuncay BÜLBÜL

17-18-19 Ekim 2007
ANKARA

Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları

ISBN: 978-975-507-220-3

Araştırma Dizisi: 5

**2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşılık-Bilgi Şöleni
Bildiri Kitabı**

17-18-19 Ekim 2007

Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli

Araştırma Merkezi Adına

Yayın Sahibinin Adı / Owner

Prof. Dr. Kadri YAMAÇ

(Gazi Üniversitesi Rektörü)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / General Manager

Prof. Dr. Filiz KILIÇ

Yayın İdare Merkezi Adresi / The Address of Publishment Centre

Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi

**Gazi Üniversitesi Rektörlük Kampüsü, Araştırma Merkezleri Binası, Nu: 11
06502 Teknikokullar / ANKARA**

Yayın İdare Merkezi Telefonu / The Telephone of Publishment Centre

0 312. 222 70 16

Belge Geçer / Fax

0 312. 222 70 16

Elektronik Posta / E-mail

hbektasdergi@gazi.edu.tr

Web: www.hbektas.gazi.edu.tr

Basımcının Adı / The Name of the Publisher

Grafiker

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

Basımcının İşyeri Adresi / Office Address of Publisher

1. Cadde 33. Sokak No: 6

06520 (Oğuzlar Mahallesi) Balgat / ANKARA

Basımcının Telefon Numarası / The Phone Number of The Publisher

0 312. 284 16 39 (pbx)

Basım Tarihi ve Basım Yeri / The Publishment Date and Place

15.10.2007

Grafiker Ofset: 0 312. 384 00 18

Editörler / Editors

Dr. Filiz KILIÇ
Tuncay BÜLBÜL

•

Genel Yayın Yönetmeni / General Editor
Tuncay BÜLBÜL

•

Teknik Yardımcı / Technical Assistant
Hatice ÜZMEZ
Kadir Gökhan UĞUR
Cihat ÇORBACI
Kubilay ŞAHİN

•

Dizgi ve Baskı/Typed and Printed by
Grafiker 0 312. 284 16 39 (pbx) Ankara

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Kadri YAMAÇ
Prof. Dr. Filiz KILIÇ
Prof. Dr. Mustafa İSEN
Prof. Dr. Ali Fuat BİLKAN
Doç. Dr. Krassimira MUTAFOVA
Yard. Doç. Dr. Turgut TOK

Dr. Eva CSAKİ
Araş. Gör. Tuncay BÜLBÜL
Uzm. Coşkun KÖKEL
Ali AKTAŞ
Recep CENGİZ
Cemal COŞKUN

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Abdurrahman Güzel
Prof. Dr. Abdülvahit Çakır
Prof. Dr. Alemdar Yalçın
Prof. Dr. Ali Çağlar
Prof. Dr. Ali Güler
Prof. Dr. Ali Torun
Prof. Dr. Cemal Kurnaz
Prof. Dr. Faruk Şen
Prof. Dr. Fikret Türkmen
Prof. Dr. Fuat Bozkurt
Prof. Dr. Hacı Ömer KARPUZ
Prof. Dr. Hasan Onat
Prof. Dr. Hüseyin Bal
Prof. Dr. Kemal Karpat
Prof. Dr. Korkut Tuna
Prof. Dr. Krisztina Kehl-Bodrogi
Prof. Dr. Metin Ekici
Prof. Dr. Mürsel Öztürk
Prof. Dr. Osman Horata
Prof. Dr. Öcal Oğuz
Prof. Dr. Pakize Aytaç
Prof. Dr. Refik Turan
Prof. Dr. Sönmez Kutlu
Prof. Dr. Suraiya Faroqhi
Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay
Prof. Dr. Şerif Mardin
Prof. Talat Halman

Prof. Dr. Turan Yazgan
Prof. Dr. Tülin Oygur
Prof. Dr. Umay Günay
Doç. Dr. Ahmet Taşğın
Doç. Dr. Ayşe Yücel Çetin
Doç. Dr. İsmail H. Aksoyak
Doç. Dr. İsmet Çetin
Doç. Dr. Özgür Savaşçı
Doç. Dr. Sabri Çakır
Doç. Dr. Tufan Gündüz
Yrd. Doç. Dr. Ali Yaman
Yrd. Doç. Dr. F. Ahsen Turan
Yrd. Doç. Dr. Hâmiye Duran
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali Çakmak
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali Özdemir
Yrd. Doç. Dr. Mehmet İbrahimgil
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Arslan
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tatcı
Yrd. Doç. Dr. Süleyman Solmaz
Ali Rıza Selmanpakoğlu
Cemal Şener
Musa Eroğlu
Sabahat Akkiraz
Uğur Sümer
Yavuz Top
Yüksel Mansur KILINÇ

SEKRETERYA

Araş. Gör. Tuncay BÜLBÜL
Araş. Gör. Ayşe YILDIZ
Uzm. Coşkun KÖKEL
Hatice ÜZMEZ

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Araştırma Merkezi

**2. ULUSLARARASI
TÜRK KÜLTÜR EVRENİNDE ALEVİLİK ve
BEKTAŞILIK BİLGİ ŞÖLENİ**

17-18-19 Ekim 2007

BİLGİ ŞÖLENİ PROGRAMI

17 EKİM 2007 ÇARŞAMBA

AÇILIŞ PROGRAMI

09.30 : Açılış

09.35 : Hubyar Sultan Ocağı Semahı

09.45 : Protokol Konuşmaları

**10.30 : Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi
Tanıtım Filmi**

10.50 : Mini Konser: Musa EROĞLU

17 EKİM 2007 ÇARŞAMBA (Sabah)

I. OTURUM: 11.15-12.45

MİMAR KEMALETTİN SALONU (Gazi Üniversitesi Rektörlüğü)

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Fuat BOZKURT

Prof. Dr. Filiz KILIÇ:

Eskişehir-Üçsaray Köyü Hamza Şıh (Hamza Şeyh) Ocaklılarda Semah Ritüeli

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL:

16. Yüzyıl Metinlerinden Hareketle Hz. Ali

Prof. Dr. Faruk ŞEN:

Avrupa'daki Türk Kültürünün Bugünü, Euro-İslam Gelişmesi ve Bu Gelişmede Aleviliğin Konumu

Prof. Dr. Hüseyin BAL:

Yaşayan Alevi-Bektaşî Geleneği (Teke Yöresi Örneği)

17 EKİM 2007 ÇARŞAMBA (Öğleden Sonra)

II. OTURUM: 14.30-16.00

MİMAR KEMALETTİN SALONU (Gazi Üniversitesi Rektörlüğü)

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Faruk ŞEN

Prof. Dr. Fuat BOZKURT

Buyruk'un Alevilikteki İşlevi ve Alevi Kimliğinin Özellikleri

Yard. Doç. Dr. Ali YAMAN

Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri'nde Alevilik Meselesi

Hukukçu/yazar. Ali YILDIRIM

Çok Partili Dönemde Günümüze Alevilerin Siyasal Yönelimleri
(Sivas/Eskişehir/Tokat Alevileri Bazında)

Doç. Dr. Himmet HÜLÜR-Arş. Gör. İhsan KOLUAÇIK

Modern İktidar Ve Araçsallaşma Karsısında Alevi-Bektaşî Birikimi

Prof. Dr. İbrahim ARSLANOĞLU

Türkiye'de Alevi-Sünnî Farklılığı Ve Sorunlar

II. OTURUM: 14.30-16.00

TEKNİK EĞİTİM FAKÜLTESİ SALONU (Gazi Üniversitesi)

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR

Dr. Adem EFE

İsparta Tahtacılarının Sosyo-Kültürel Problemleri Üzerine Bir Yaklaşım
Denemesi

Yard. Doç. Dr. Mustafa AKSOY

Halı-Kilim Tarihi Ve Tunceli

Doç. Dr. Dossay KENZHETAYEV

İlmi Ataizm ve Yesevilik Kültürü

Yrd. Doç. Dr. Hulusi DOĞAN-Gazi YILMAZ

Sivas-Ulaş Yöresi Alevilerine Yönelik Sosyolojik Bir Analiz Çalışması

Dr. Cenksu ÜÇER

Tokat Bölgesindeki Alevi Ocakların Yapılanması ve Dedelerinin
Tanımlarından Hareketle Alevilik Üzerine Bir Değerlendirme

17 EKİM 2007 ÇARŞAMBA (Öğleden Sonra)

III. OTURUM: 16.15-17.45

MİMAR KEMALETTİN SALONU(Gazi Üniversitesi Rektörlüğü)

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ

Prof. Dr. Cemal KURNAZ

Seydi Ali Reis'in Mir'âtü'l-Memâlik'inde Mezhep Farklılığından Kaynaklanan Kuşkular

Prof. Dr. Hasan ONAT

Ahmet Yesevi'nin Din Anlayışı ve Bektaşilikteki Yansımaları

Doç. Dr. Kenan ERDOĞAN

Âşık Mustafa Remzî-i Kırkağacî'nin Çeşitli Manzumelerinde Ehl-i Beyt Sevgisi, Kerbelâ Hadisesi ve Bektaşilik

Assoc. Prof. Krassimira MUTAFOVA

The Cult of The Saints in The Alevi Villages of Yablanovo (Alvanlar), Malko Selo (Küçükler) And Mogilets (Veletler) in Bulgaria

Araş. Gör. Özer ŞENÖDEYİCİ

Alevi-Bektaşî Eskatolojisi Açısından Feriştioğlu'nun Âhiretnâme'si

III. OTURUM: 16.15-17.45

TEKNİK EĞİTİM FAKÜLTESİ SALONU (Gazi Üniversitesi)

OTURUM BAŞKANI: Musa EROĞLU

Yard. Doç. Dr. Gökten AY

Halk Kültürü (Halk Müziği) Açısından Alevilik-Bektaşilik

Doç. Dr. Ayhan EROL

Alevi-Bektaşî Müziğindeki Çeşitliliği İncelemek

Lisans öğrencisi Kubilay İYİT- Öğr. Gör. Dr. Levent ERGUN

Sosyo-Kültürel Değişim Bağlamında Alevi Cem Törenleri: İzmir Limontepe Ehl-i Beyt İnanç Eğitim Ve Kültür Vakfı Örneği

Lisans öğrencisi Şirin CERİT-Öğr. Gör. Dr. Levent ERGUN

Kentli Alevi Kimliğinin Bir Veçhesi Olarak Semahları İcra Etmek: Hacı Bektaş Veli Kültür Ve Tanıtma Derneği Buca Şubesi Örneği

Araştırmacı-yazar Gülağ ÖZ

Alevilik Bektaşilik Açısından Âşık Veysel'in Eğitimi

18 EKİM PERŞEMBE 2007 (Sabah)

I. OTURUM: 09.00-10.30

AHMET YESEVİ SALONU (Ankara Öğretmenevi)

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Metin EKİCİ

Doç. Dr. İsmet ÇETİN

Otman Baba Velâyetnamesinde Bazı Motifler ve Mitik kaynakları

Öğr. Gör. Salih GÜLERER

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Halifelerinden Hacım Sultân Ve Hacım Sultân Menâkıbnâmesi

Prof. Dr. Sayın DALKIRAN

Hacı Bektaş Velî'nin Önde Gelen Halifelerinden Hacım Sultan ve Velâyetnamesi

Yard. Doç. Dr. Ziya AVSAR

Otman Baba Vilâyet-nâmesi'ne Göre Otman Baba ile Rumeli Bölgesindeki Babaların Münasebetleri

Doç. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN

La'lizâde Abdülbâki Efendi Ve Menâkıbnamesi

I. OTURUM:09.00-10.30

HACI BEKTAŞ VELÎ SALONU(Ankara Öğretmenevi)

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Hüseyin BAL

Ph. D. Éva CSÁKI

Shamanistic Features in Bektashi Traditions

Okutman Erdal ADAY- Okutman Halil ADIYAMAN

Kütahya İli Gediz İlçesi Akçaalan Beldesi Adak ve Adak Yerleri

Araştırmacı-yazar Dursun GÜMÜŞOĞLU

Bektaşilikte Tarihsel Seyir İçinde Kadına Bakışın Dayanakları

Prof. Dr. Erkan YAR

Alevi-Bektaşî İnanç Sisteminde Erenler Kültü (Tunceli Örneği)

Yard. Doç. Dr. Abdurrahim TUFANTOZ

Orta Asya'dan Balkanlar'a Türklerde Pişi ve Helva Pişirme Geleneği

I. OTURUM: 09.00-10.30

SARI SALTİK SALONU(Ankara Öğretmenevi)

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Sönmez KUTLU

Arş. Gör. Serdarhan Musa TAŞKAYA

Din Kültürü ve Ahlak Bilgiler Ders Kitaplarında Alevilik-Bektaşilik

Doktora Öğrencisi Rıza YILDIRIM

Osmanlı İç Siyasetinde Kızılbaşlar: Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?

Yard. Doç. Dr. Zekeriya BAŞKAL

Kurmaca mı Yansıtma mı? Türk Romanında Alevi-Bektaşî İmgesi

Araştırmacı-Öğretmen İbrahim AKYOL

Çankırı Kültür Coğrafyasında Bektaşî-Alevi Edebiyatı

Prof. Dr. Pakize AYTAÇ

Hacı Bektaş Veli Felsefesinde Yer Alan Ana Metaforlar Üzerinde Bir Değerlendirme

18 EKİM 2007 PERŞEMBE (Sabah)

II. OTURUM: 10.45-12.15

AHMET YESEVİ SALONU(Ankara Öğretmenevi)

OTURUM BAŞKANI: Doç. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK

Dr. Selami ŞİMŞEK

Son Dönem Celvetî-Bektaşî Şairlerinden Yusuf Fahir (Ataer) Baba'nın Bektaşilik Ve Bektaşî Ayin-i Cem'inin İçyüzü İle İlgili Yaklaşımları

Araş. Gör. Özgür Kasım AYDEMİR

Hataî'nin Şiirlerinden Hareketle İktidar Çözümlemesi

Doç. Dr. Özgür SAVAŞCI

Alevilik/Bektaşilik İnancında "Ser-çeşme" ve "Ulu Ozan" Kavramları

Dr. Halil ÇELTİK

Divan Dünyasından Bir Tabir: Alilik Eylemek

Prof. Dr. Ebulfaz AMANOGLU

Şah Hataî ve Bektaşilik

II. OTURUM: 10.45-12.15

HACI BEKTAŞ VELİ SALONU(Ankara Öğretmenevi)

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. İsa ÖZKAN

Yard. Doç. Dr. Salahaddin BEKKİ

Piri Davut Türbesi Örneğinde Alevilerde Su, Ateş Ve Kurban Kültü

Araştırmacı Yazar Ali AKSÜT

At Kurbanı

Yard. Doç. Dr. Ramazan KARAMAN

Alevî-Bektaşilerde Yenigün (Nevruz) İle İlgili İnanç Ve Ritüeller

Ali Osman AKTAŞ

Yaşatılacak Bir Kült Olarak Samsun İli Avut Köyü'nde Hıdrellez Gelenekleri

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

Yıldızeli Yöresinde Yaşayan Aleviler Arasında Ocak Ve Nazarla İlgili İnanç Ve Uygulamalar

II. OTURUM: 10.45-12.15

SARI SALTİK SALONU(Ankara Öğretmenevi)

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Pakize AYTAÇ

Yard. Doç. Dr. Nilgün CIBLAK

Tahtacılar da Ateş Ve Ocak Kültü

Uzman Çoşkun KÖKEL

Taşlıca ve Eskiköy Bağlamında Güvenç Abdal Ocağı

Doç. Dr. Bayram Ali ÇETİNKAYA

Hacı Bektaş-ı Veli Düşüncesinde İnsan Tasavvuru ve Tipolojileri

Yard. Doç. Dr. Ahsen TURAN

Kahire'deki El-magarāvi (Kaygusuz) Bektaşî Tekkesinden, Detroit'teki Bektaşî Tekkesine

18 EKİM 2007 (Öğleden Sonra)

III. OTURUM:13.30-15.00

AHMET YESEVİ SALONU(Ankara Öğretmenevi)

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Hasan ONAT

Prof. Dr. Mürsel ÖZTÜRK

Hacı Bektaş Veli'nin Kültür Kökleri

Yard. Doç. Dr. Hamiye DURAN

Hacı Bektaş-ı Veli'nin Eserlerinde İslam Ahlakıyla İlgili Unsurlar

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ

Alevi-Bektaşî Geleneğinde Allah Tasavvuru

Doç. Dr. Mehmet AZİMLİ

Hürremiyye ve Babekiyye'nin Anadolu Aleviliği Üzerinde Etkisi

Araştırmacı-yazar İlyas KÜÇÜKCAN

Eskişehir Kırsalının Bir Bölümünde Alevi ve Bektaşîler

III. OTURUM:13.30-15.00

HACI BEKTAŞ VELİ SALONU(Ankara Öğretmenevi)

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Zafer İLBARS

Doç. Dr. Ramazan SIRACOĞLU

Nesimi'nin Şiirlerinde Kamil İnsan Meselesi

Öğr. Gör. Caner IŞIK

Alevi Bektaşî Geleneğinde Derviş

Araş. Gör. Berna SOYLU

Şah İsmail Hatayi'nin Açısından Dervişlik

Kazım DEMİRER

Afyonkarahisar Ve Çevresinde Veli Baba Ve Şeyh Ahmet Ocaklarının Etkisi Ve Ocak-Talip İlişkileri

III. OTURUM: 13.30-15.00

SARI SALTİK SALONU(Ankara Öğretmenevi)

OTURUM BAŞKANI: Prof. Talat HALMAN

Arş. Gör. Gülseren ÖZDEMİR KORKMAZ

Pir Sultan Abdal'ın Deyişlerinde Animizmin Ve İslâmiyet Öncesi Eski Türk İnançlarının İzleri

Doç. Dr. Yasar AYDEMİR

Ravzî'nin Şiirlerinde Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Vurgusu

Öğretmen Hasan KAPLAN

Refik ve Şiirlerinde Hz. Ali Ehl-i Beyt ve On İki İmam Sevgisi

Dr. Nurgül ÖZCAN

Sükûtî Divanı'nda Hz. Ali ve Ehl-i Beyt Sevgisi

Okut. Aydın AYHAN

Şehit Bektaşî Şairi Şevki Baba'nın Şiir Dünyası

18 EKİM 2007 (Öğleden Sonra)

IV. OTURUM: 15.15-16.45

AHMET YESEVİ SALONU

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Filiz KILIÇ

Araş. Gör. Abdülislam ARVAS

Tokat, Çaylı Kasabası'nda Hubyar Sultan'a Bağlı Olarak Anlatılan Bir Efsane

Yard. Doç. Dr. Cafer GARİPER-Araş. Gör. Yasemin KÜÇÜKCOŞKUN

Reha Çamuroğlu'nun Son Yeniçeri Romanında İktidar İlişkileri Çevresinde Bektaşîlik Ve Yeniçerilik

Doç. Dr. Halil İbrahim BULUT

Alevilikle İlgili Yayın Yapan Web Sitelerindeki Hz. Ali Anlayışı

Araş. Gör. Tuncay BÜLBÜL

Edebiyatımızda Kerbela Mersiyeleri ve Kerbela Mersiyelerini İçeren Bir Mecmua

Yard. Doç. Dr. Ali YAKICI

Hacı Bektaş Veli'nin Işığında Aydınlanan Bir Ozan: Zebûnî

IV. OTURUM: 15.15-16.45

HACI BEKTAŞ VELİ SALONU

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Hale ŞIVGIN

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ALKAN

Hacı Bektaş-ı Veli Zâviyesi Vakıfları (16. Yüzyıl)

Prof. Dr. Orlin SABEV

The Bektashi Tekke Of Hafiz Baba (Vranı Kon, Bulgaria) And Its Late "Renaissance"

Sosyolog Ali AKTAŞ

Sakarya-Geyve-Sinanbey Bektaşî Zaviyesinin Mimari Özellikleri

Öğr. Gör. Aydın DEMİR- Sosyolog Ali AKTAŞ

Sakarya-Pamukova-Paşalar Köyü'nde Karacaahmet Sultan Türbesi

Müfid YÜKSEL

Arşiv Belgeleri Işığında Söğüt Karaağaç Ve Üsküdar Bandırmalızade Bektaşî Tekkeleri

IV. OTURUM: 15.15-16.45

SARI SALTİK SALONU

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Refik TURAN

Araştırmacı-yazar Baki Yasa ALTINOK

Çelebi Cemaleddin İle Veliyyeddîn Efendi'nin Kurtuluş Savaşı Ve Mustafa Kemal Hakkında Alevîlere Gönderdiği Beyannâmeler Ve Orijinal Metinleri

Fahri MADEN

Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) Ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları

Yard. Doç. Dr. Bülent BİLMEZ

Modern Tarihyazımında Bir "Başlangıç Noktası" Arayışı: Arnavutlar Arasında Bektaşîliğin Başlangıcı

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

Tarihsel Süreçte Aleviliğin Yazılı Kaynaklarında Yapılan Metin Tahrifatı (Safvetu's-Safâ'nın Türkçe Çevirileri Örnekleme Üzerinden)

Araştırmacı YazarYusuf Turan GÜNAYDIN

Alevîlik-Bektaşîlik Mütercimleri Üzerine Biyo-Bibliyografik Bir Deneme 1928-2007

19 EKİM 2007 CUMA (Sabah)

I. OTURUM: 09.00-10.30

AHMET YESEVİ SALONU

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Fatma ÖZKAN

Yard. Doç. Dr. Ali ÇAVUŞOĞLU

Bektaşî Fıkralarında Zihniyet Ve Tevhitçi Zihniyet

Araş. Gör. Zehra KIMIŞOĞLU

Bektaşî Tipi Fıkraları Ve Tahlilleri

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN-Yard. Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN

Türkmen Edebiyatındaki Alevî Öğeler Üzerine Bir İnceleme

Yard. Doç. Dr. Orhan KURTOĞLU

Hurufî-Bektaşî Edebiyatına Dair Bir Şiir Mecmuası

Doç. Dr. Muhittin ELİAÇIK

Tayyarzade Ata'nın Alevîlik-Mevlevîlik Yorumu

I. OTURUM: 09.00-10.30

HACI BEKTAŞ VELİ SALONU

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

Prof. Dr. Ali ÇELİK

Anadolu'daki Alevi Ve Sünni Çepnilerin Kültürel Açidan Karşılaştırılması

Yard. Doç. Dr. Recep CENGİZ

Sünnilik Ve Alevi-Bektaşîlik Düalizminin Toplumsal Algılama Boyutu

Araştırmacı-yazar Kutluay ERDOĞAN

Seyyid Garip Musa Sultan Ocağı ve Asbuğa Kolu

Doç. Dr. Ahmet TAŞĞIN

Güneydoğu Anadolu Alevileri

I. OTURUM: 09.00-10.30

SARI SALTİK SALONU

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL

Araştırmacı-yazar Refik ENGİN

Günümüzde Yaşayan Bedreddinilik Ve Erkân

Emekli Türkolog Mustafa MEHMET

Romanya'da Alevi-Bektaşî Tarikatları Tarihinden Bazı Gerçekler

Prof. Dr. Ali GÜLER

Anadolu Aydınlanmasında Bir Bilgelik Öğretisi Olarak Bektaşîlik

Dr. Harun YILDIZ

Alevî/Bektaşî Geleneğinde Düşkünlük

Yard. Doç. Dr. Birol AZAR

Sözlü Geleneğin Kurumsallaşması: Gelenekten Geleceğe Musahiplik
Örneği

19 EKİM 2007 CUMA (Sabah)

II. OTURUM: 10.45-12.15

AHMET YESEVİ SALONU

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Ahmet MERMER

Doç. Dr. M. Fatih KÖKSAL

Bilinmeyen Bir Bektaşî Şairi: Derviş (Devriş) Ahmed Ve Şiir Mecmuası

Yard. Doç. Dr. Süleyman SOLMAZ

Bir Bektaşî Şairi Mehmed Ali Hilmi Dedebaba Ve Divanı

Menekse GÜLTEKİN

Âşık Daimi Ve Şiirlerinde Hacı Bektaş Veli

Doç. Dr. Muhittin ELİAÇIK

Bavyera Devlet Kütüphanesi'nde Bir Bektaşî Şairleri Mecmuası

Yard. Doç. Dr. Mustafa TATÇI-Yard. Doç. Dr. Cafer ŞEN

El Yazmalarına Artık Vuruyor Güneş; Ali Rıza Öge'nin Bektaşî Şairleri Ve Şiirleri Antolojisi

II. OTURUM: 10.45-12.15

HACI BEKTAŞ VELİ SALONU

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

Doç. Dr. İskender OYMAK

Alevilerde Kutsal Mekân Bağlamında Gelişen Ritüeller (Elazığ-Tunceli Örneği)

Araş. Gör. Mehmet ÇERİBAŞ

Kütahya Seyit Ali Sultan Ocağında (Çamlıca Ve Aydoğdu Köyleri) Kültler Ve Bu Kültlere Bağlı İnanç Ve Uygulamalar

Prof. Dr. Metin EKİCİ-Araş. Gör. Âdem ÖGER

Türklerde "Ocak Kültü" ve Bu Kültün Alevilik İnancına Yansımaları

Araştırmacı-yazar Piri ER

Anadolu Alevi Bektaşî Geleneğinde İçki Kültürü (Dem, Dolu)

II. OTURUM: 10.45-12.15

SARI SALTİK SALONU

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Ali GÜLER

Araş. Gör. Dr. Mehmet DÖNMEZ

Sosyal Değişme Açısından Hatay Yöresi Aleviliği

Dr. Daimi CENGİZ

Tunceli'nin Pülümür İlçesi Hacılı Köyünde Pir Sultan Ocağı

Dr. Yaşar KALAFAT

Alevi Bektaşî Halk İnançlarında Gönül

Araştırmacı Vatan ÖZGÜL

Dimetoka'dan Erzincan'a Göç Eden Balabanlılar'ın Bağlı Olduğu Ocağı
Değiştirmesi: Kızıl Deli Sultan'dan Kureyşan Ocağı Talipliğine Geçiş

Dr. Eldeniz ABBASLI

"Şamlı" Alevi Boyu

19 EKİM 2007 CUMA (Öğleden Sonra)

III. OTURUM: 13.30-15.00

AHMET YESEVÎ SALONU

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Ali Fuat BİLKAN

Araş. Gör. Ahmet TANYILDIZ

Menâkıb-ı Koyun Baba'da Medhiyye İçerikli Manzumeler

Yard. Doç. Dr. Zeki GÜREL

Hoca Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Velî Yolunda Bir Alperen Velî Koyun Baba

Yard. Doç. Dr. Aziz KILINÇ

Alevî Bektaşî Geleneğinde Vasiyet Ve Buyruk Üzerine

Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY

Hacı Bektaş Veli Hazretlerinin "Besmele Tefsiri" Üzerine Bir Tahlil Denemesi

Prof. Dr. M. Saffet SARIKAYA

Hızırname'nin Bektaşiliğe Dair Malumatı Ve Hızırname Çerçevesinde Bektaşî Kültüründe Hızır İnancı

III. OTURUM: 13.30.-15.00

HACI BEKTAŞ VELÎ SALONU

OTURUM BAŞKANI: Doç. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN

Prof. Dr. Ayşe ÜSTÜN

Hacı Bektaş Veli Türbesinde Görülen Muhtelif Eserlerin Süsleme Sanatları Açısından Değerlendirilmesi

Öğrt. Gör. Orhan ALTUĞ

Hacı Bektaş-ı Veli Türbesindeki Hat Sanatı Örnekleri Üzerine Bir Değerlendirme

Araştırmacı Ağgöl ERDOĞAN SEZEN

Edremit Tahtacılarında Halk Giysileri

Doç. Dr. Sabri ÇAKIR

Alevi-Bektaşî Kimliği Ve Cemevi Gerçeği

Muzaffer DOĞANBAŞ

Cemevi Mimarisine Giriş -Amasya Örnekleri

III. OTURUM: 13.30-15.00

SARI SALTİK SALONU

OTURUM BAŞKANI: Doç. Dr. İsmet ÇETİN

Doç. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK

"Bektaş" Sözcüğü Üzerine Bir Etimoloji Denemesi

Doç. Dr. Ahmet GÜNŞEN

Türk Dilinde "Alevi-Bektaşî" Anlamalı Söz Varlığı Üzerine

Araştırmacı-yazar Osman BAYMAK

Kosava-Prizren Tekkeleri

Musa KARAKAŞ

Anadolu Alevi Ocaklarından Seyyid Garip Musa Sultan Ocağı

Yard. Doç. Dr. Turgut TOK

Denizli ve Yöresi Alevilik-Bektaşîlik Kültürüyle İlgili Yeni Bilgiler

IV. OTURUM: 15.30-16.30

AHMED YESEVİ SALONU

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME OTURUMU

İçindekiler

Bildiriler Oturumlara Göre Sıralanmıştır

Prof. Dr. Filiz KILIÇ Eskişehir-Üçsaray Köyü Hamza Şih (Hamza Şeyh) Ocaklılarda Semah Ritüeli	1
Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL 16. Yüzyıl Metinlerinden Hareketle Hz. Ali	11
Prof. Dr. Hüseyin BAL Yaşayan Alevi-Bektaşî Geleneği (Teke Yöresi Örneği)	33
Yard. Doç. Dr. Ali YAMAN Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri'nde Alevilik Meselesi	53
Hukukçu/yazar. Ali YILDIRIM Çok Partili Dönemde Günümüze Alevilerin Siyasal Yönelimleri (Sivas/Eskişehir/Tokat Alevileri Bâzında)	65
Doç. Dr. Himmet HÜLÜR-Arş. Gör. İhsan KOLUAÇIK Modern İktidar Ve Araçsallaşma Karsısında Alevi-Bektaşî Birikimi	137
Prof. Dr. İbrahim ARSLANOĞLU Türkiye'de Alevi-Sünni Farklılığı Ve Sorunlar	149
Dr. Adem EFE Isparta Tahtacılarının Sosyo-Kültürel Problemleri Üzerine Bir Yaklaşım Denemesi	161
Yard. Doç. Dr. Mustafa AKSOY Halı-Kilim Tarihi Ve Tunceli	169
Yrd. Doç. Dr. Hulusi DOĞAN-Gazi YILMAZ Sivas-Ulaş Yöresi Alevilerine Yönelik Sosyolojik Bir Analiz Çalışması	183
Dr. Cenksu ÜÇER Tokat Bölgesindeki Alevi Ocakların Yapılanması ve Dedelerinin Tanımlarından Hareketle Alevilik Üzerine Bir Değerlendirme	185
Prof. Dr. Cemal KURNAZ Seydi Ali Reis'in Mir'âtü'l-Memâlik'inde Mezhep Farklılığından	205
Prof. Dr. Hasan ONAT Ahmet Yesevi'nin Din Anlayışı ve Bektaşîlikteki Yansımaları	213
Doç. Dr. Kenan ERDOĞAN Âşık Mustafa Remzî-i Kırkağacı'nın Çeşitli Manzumelerinde Ehl-i Beyt Sevgisi, Kerbelâ Hadisesi ve Bektaşîlik	227
Assoc. Prof. Krassimira MUTAFOVA The Cult of The Saints in The Alevi Villages of Yablanovo (Alvanlar), Malko Selo (Küçükler) And Mogilets (Veletler) in Bulgaria	249
Araş. Gör. Özer ŞENÖDEYİCİ Alevi-Bektaşî Eskatolojisi Açısından Feriştioğlu'nun Âhiretnâme'si	263

Yard. Doç. Dr. Gökten AY	
Halk Kültürü (Halk Müziği) Açısından Alevilik-Bektaşilik	295
Doç. Dr. Ayhan EROL	
Alevi-Bektaşî Müziğindeki Çeşitliliği İncelemek.....	301
Kubilay İYİT - Öğr. Gör. Dr. Levent ERGUN	
Sosyo-Kültürel Değişim Bağlamında Alevi Cem Törenleri: İzmir Limontepe Ehl-i Beyt İnanç Eğitim Ve Kültür Vakfı Örneği	321
Şirin CERİT - Öğr. Gör. Dr. Levent ERGUN	
Kentli Alevi Kimliğinin Bir Veçhesi Olarak Semahları İcra Etmek: Hacı Bektaş Veli Kültür Ve Tanıtma Derneği Buca Şubesi Örneği	335
Araştırmacı-yazar Gülağ ÖZ	
Alevilik Bektaşilik Açısından Âşık Veysel'in Eğitimi.....	349
Doç. Dr. İsmet ÇETİN	
Otman Baba Velâyetnamesinde Bazı Motifler ve Mitik kaynakları	357
Öğr. Gör. Salih GÜLERER	
Hacı Bektâş-ı Velî'nin Halifelerinden Hacım Sultân Ve Hacım Sultân Menâkıbnâmesi	369
Prof. Dr. Sayın DALKIRAN	
Hacı Bektaş Veli'nin Önde Gelen Halifelerinden Hacım Sultan ve Velâyetnamesi	383
Yard. Doç. Dr. Ziya AVSAR	
Otman Baba Vilâyet-nâmesi'ne Göre Otman Baba ile Rumeli Bölgesindeki Babaların Münasebetleri	405
Doç. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN	
La'lizâde Abdülbâki Efendi Ve Menâkıbnâmesi	413
Ph. D. Éva CSÁKI	
Shamanistic Features in Bektashi Traditions	421
Okutman Erdal ADAY- Okutman Halil ADIYAMAN	
Kütahya İli Gediz İlçesi Akçaalan Beldesi Adak ve Adak Yerleri	443
Araştırmacı-yazar Dursun GÜMÜŞOĞLU	
Bektaşilikte Tarihî Seyir İçinde Kadına Bakışın Dayanakları	459
Prof. Dr. Erkan YAR	
Alevi-Bektaşî İnanç Sisteminde Erenler Kültü (Tunceli Örneği).....	473
Arş. Gör. Serdarhan Musa TAŞKAYA	
Din Kültürü ve Ahlak Bilgiler Ders Kitaplarında Alevilik-Bektaşilik	475
Rıza YILDIRIM	
Osmanlı İç Siyasetinde Kızılbaşlar: Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?	499
Yard. Doç. Dr. Zekeriya BAŞKAL	
Kurmaca mı Yansıtmı mı? Türk Romanında Alevi-Bektaşî İmgesi	501
Araştırmacı - İbrahim AKYOL	
Çankırı Kültür Coğrafyasında Bektaşî-Alevi Edebiyatı.....	503

Dr. Selami ŞİMŞEK

Son Dönem Celvetî-Bektaşî Şairlerinden Yusuf Fahir (Ataer)
Baba'nın Bektaşilik Ve Bektaşî Ayin-i Cem'inin İçyüzü İle İlgili Yaklaşımları.....533

Araş. Gör. Özgür Kasım AYDEMİR

Hatai'nin Şiirlerinden Hareketle İktidar Çözümlemesi.....549

Doç. Dr. Özgür SAVAŞCI

Alevilik/Bektaşilik İnancında "Ser-çeşme" ve "Ulu Ozan" Kavramları.....559

Dr. Halil ÇELTİK

Divan Dünyasından Bir Tabir: Alilik Eylemek.....597

Prof. Dr. Ebulfaz AMANOGLU

Şah Hatai ve Bektaşilik.....603

Araştırmacı-Yazar Ali AKSÜT

At Kurbanı.....611

Yard. Doç. Dr. Ramazan KARAMAN

Alevî-Bektaşilerde Yenigün (Nevruz) İle İlgili İnanç Ve Ritüeller.....619

Ali Osman AKTAŞ

Yaşatılalagelen Bir Kült Olarak Samsun İli Avut Köyü'nde Hıdrellez Gelenekleri....643

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

Yıldızeli Yöresinde Yaşayan Aleviler Arasında Ocak Ve
Nazarla İlgili İnanç Ve Uygulamalar.....659

Yard. Doç. Dr. Nilgün CIBLAK

Tahtacılarda Ateş Ve Ocak Kültü.....671

Uzman Çoşkun KÖKEL

Taşlıca ve Eskiköy Bağlamında Güvenç Abdal Ocağı.....687

Doç. Dr. Bayram Ali ÇETİNKAYA

Hacı Bektaş-ı Veli Düşüncesinde İnsan Tasavvuru ve Tipolojileri.....705

Yard. Doç. Dr. Fatma Ahsen TURAN

Kahire'deki El-magaravi (Kaygusuz) Bektaşî Tekkesinden,
Detroit'teki Bektaşî Tekkesine.....727

Prof. Dr. Mürsel ÖZTÜRK

Hacı Bektaş Veli'nin Kültür Kökleri.....729

Yard. Doç. Dr. Hamiye DURAN

Hacı Bektaş-ı Veli'nin Eserlerinde İslam Ahlakıyla İlgili Unsurlar.....735

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ

Alevi-Bektaşî Geleneğinde Allah Tasavvuru.....737

Doç. Dr. Mehmet AZİMLİ

Hürremiyye ve Babekiyye'nin Anadolu Aleviliği Üzerinde Etkisi.....749

Araştırmacı-yazar İlyas KÜÇÜKCAN

Eskişehir Kırsalının Bir Bölümünde Alevi ve Bektaşiler.....757

Doç. Dr. Ramazan SIRACOGLU	
Nesimi'nin Şiirlerinde Kamil İnsan Meselesi	765
Öğr. Gör. Caner IŞIK	
Alevi Bektaşî Geleneğinde Derviş	773
Araş. Gör. Berna SOYLU	
Şah İsmail Hatayi'nin Açısından Dervişlik	791
Kazım DEMİRER	
Afyonkarahisar Ve Çevresinde Veli Baba Ve Şeyh Ahmet Ocaklarının Etkisi Ve Ocak-Talip İlişkileri	799
Araş. Gör. Gülseren ÖZDEMİR KORKMAZ	
Pir Sultan Abdal'ın Deyişlerinde Animizmin Ve İslâmiyet Öncesi Eski Türk İnançlarının İzleri	811
Doç. Dr. Yasar AYDEMİR	
Ravzî'nin Şiirlerinde Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Vurgusu	827
Hasan KAPLAN	
Refik ve Şiirlerinde Hz. Ali Ehl-i Beyt ve On İki İmam Sevgisi	843
Dr. Nurgül ÖZCAN	
Sükûti Divanı'nda Hz. Ali ve Ehl-i Beyt Sevgisi	857
Okut. Aydın AYHAN	
Şehit Bektaşî Şairi Şevki Baba'nın Şiir Dünyası	869
Araş. Gör. Abdülislam ARVAS	
Tokat, Çaylı Kasabası'nda Hubyar Sultan'a Bağlı Olarak Anlatılan Bir Efsane	885
Yard. Doç. Dr. Cafer GARİPER - Araş. Gör. Yasemin KÜÇÜKCOŞKUN	
Reha Çamuroğlu'nun Son Yeniçeri Romanında İktidar İlişkileri Çevresinde Bektaşîlik Ve Yeniçerilik	897
Doç. Dr. Halil İbrahim BULUT	
Alevilikle İlgili Yayın Yapan Web Sitelerindeki Hz. Ali Anlayışı	905
Araş. Gör. Tuncay BÜLBÜL	
Edebiyatımızda Kerbela Mersiyeleri ve Kerbela Mersiyelerini İçeren Bir Mecmua	919
Yard. Doç. Dr. Ali YAKICI	
Hacı Bektaş Veli'nin Işığında Aydınlanan Bir Ozan: Zebûnî	945
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ALKAN	
Hacı Bektaş-ı Veli Zâviyesi Vakıfları (16. Yüzyıl)	955
Prof. Dr. Orlin SABEV	
The Bektashi Tekke Of Hafiz Baba (Vranı Kon, Bulgaria) And Its Late "Renaissance"	969
Ali AKTAŞ	
Sakarya-Geyve-Sinanbey Bektaşî Zaviyesinin Mimari Özellikleri	971
Öğr. Gör. Aydın DEMİR - Ali AKTAŞ	
Sakarya-Pamukova-Paşalar Köyü'nde Karacaahmet Sultan Türbesi	981

Araştırmacı-Yazar Baki Yaşa ALTINOK

Çelebi Cemaleddin İle Velîyyeddîn Efendi'nin Kurtuluş Savaşı Ve Mustafa Kemal Hakkında Alevîlere Gönderdiği Beyannâmeler Ve Orijinal Metinleri.....1001

Fahri MADEN

Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) Ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları1033

Prof. Dr. Sönmez KUTLU

Tarihsel Süreçte Aleviliğin Yazılı Kaynaklarında Yapılan Metin Tahrifatı (Safvetu's-Safâ'nın Türkçe Çevirileri Örnekleme Üzerinden)1061

Araştırmacı-Yazar Yusuf Turan GÜNAYDIN

Alevîlik-Bektaşîlik Mütercimleri Üzerine Biyo-Bibliyografik Bir Deneme 1928-2007.....1079

Yard. Doç. Dr. Ali ÇAVUŞOĞLU

Bektaşî Fıkralarında Zihniyet Ve Tevhitçi Zihniyet.....1115

Araş. Gör. Zehra KIMIŞOĞLU

Bektaşî Tipi Fıkraları Ve Tahlilleri1133

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN-Yard. Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN

Türkmen Edebiyatındaki Alevî Öğeler Üzerine Bir İnceleme1139

Doç. Dr. Muhittin ELİAÇIK

Tayyazade Ata'nın Alevîlik-Mevlevîlik Yorumu1155

Prof. Dr. Ali ÇELİK

Anadolu'daki Alevi Ve Sünni Çepnilerin Kültürel Açidan Karşılaştırılması.....1169

Araştırmacı-yazar Kutluay ERDOĞAN

Seyyid Garip Musa Sultan Ocağı ve Asbuğa Kolu.....1189

Doç. Dr. Ahmet TAŞĞIN

Güneydoğu Anadolu Alevileri1201

Araştırmacı-yazar Refik ENGİN

Günümüzde Yaşayan Bedreddinilik Ve Erkân.....1211

Emekli Türkolog Mustafa MEHMET

Romanya'da Alevi-Bektaşî Tarikatları Tarihinden Bazı Gerçekler1233

Prof. Dr. Ali GÜLER

Anadolu Aydınlanmasında Bir Bilgelik Öğretisi Olarak Bektaşîlik.....1237

Dr. Harun YILDIZ

Alevî/Bektaşî Geleneğinde Düşkünlük.....1247

Doç. Dr. M. Fatih KÖKSAL

Bilinmeyen Bir Bektaşî Şairi: Derviş (Devriş) Ahmed Ve Şiir Mecmuası1261

Yard. Doç. Dr. Süleyman SOLMAZ

Bir Bektaşî Şairi Mehmed Ali Hilmi Dedebaba Ve Divanı.....1289

Menekse GÜLTEKİN

Âşık Daimi Ve Şiirlerinde Hacı Bektaş Veli1291

Doç. Dr. Muhittin ELİAÇIK

Bavyera Devlet Kütüphanesi'nde Bir Bektaşî Şairleri Mecmuası1297

Yard. Doç. Dr. Mustafa TATÇI - Yard. Doç. Dr. Cafer ŞEN	
El Yazmalarına Artık Vuruyor Güneş; Ali Rıza Öge'nin Bektaşî Şairleri Ve Şiirleri Antolojisi	1309
Doç. Dr. İskender OYMAK	
Alevilerde Kutsal Mekân Bağlamında Gelişen Ritüeller (Elazığ-Tunceli Örneği) 1317	
Araş. Gör. Mehmet ÇERİBAŞ	
Kütahya Seyit Ali Sultan Ocağında (Çamlıca Ve Aydoğdu Köyleri) Kültler Ve Bu Kültlere Bağlı İnanç Ve Uygulamalar	1331
Prof. Dr. Metin EKİCİ-Araş. Gör. Âdem ÖGER	
Türklerde "Ocak Kültü" ve Bu Kültün Alevilik İncasına Yansımaları	1357
Araştırmacı-yazar Piri ER	
Anadolu Alevi Bektaşî Geleneğinde İçki Kültürü (Dem, Dolu)	1369
Dr. Daimi CENGİZ	
Tunceli'nin Pülümür İlçesi Hacılı Köyünde Pir Sultan Ocağı	1381
Dr. Yaşar KALAFAT	
Alevi Bektaşî Halk İnançlarında Gönül	1389
Araştırmacı Vatan ÖZGÜL	
Dimetoka'dan Erzincan'a Göç Eden Balabanlılar'ın Bağlı Oldugu Ocağı Değiştirmesi: Kızıl Deli Sultan'dan Kureyşan Ocağı Talipliğine Geçiş	1407
Dr. Eldeniz ABBASLI	
"Şamlı" Alevi Boyu	1419
Araş. Gör. Ahmet TANYILDIZ	
Menâkıb-ı Koyun Baba'da Medhiyye İçerikli Manzumeler	1425
Yard. Doç. Dr. Zeki GÜREL	
Hoca Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Velî Yolunda Bir Alperen Velî Koyun Baba. 1441	
Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY	
Hacı Bektaş Veli Hazretlerinin "Besmele Tefsiri" Üzerine Bir Tahlil Denemesi . 1453	
Prof. Dr. M. Saffet SARIKAYA	
Hızırname'nin Bektaşiliğe Dair Malumatı Ve Hızırname Çerçevesinde Bektaşî Kültüründe Hızır İnanççı	1463
Doç. Dr. Sabri ÇAKIR	
Alevi-Bektaşî Kimliği Ve Cemevi Gerçeği	1481
Muzaffer DOĞANBAŞ	
Cemevi Mimarisine Giriş -Amasya Örnekleri	1517
Doç. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK	
"Bektaş" Sözcüğü Üzerine Bir Etimoloji Denemesi	1531
Araştırmacı-yazar Osman BAYMAK	
Kosava-Prizren Tekkeleri	1537
Musa KARAKAŞ	
Anadolu Alevi Ocaklarından Seyyid Garip Musa Sultan Ocağı	1543
Araştırmacı Ağgöl ERDOĞAN SEZEN	
Edremit Tahtacılarında Halk Giysileri	1551
EKLER	1567

Kütahya Seyit Ali Sultan Ocağında (Çamlıca ve Aydoğdu Köyleri) Kültler ve Bu Kültlere Bağlı İnanç ve Uygulamalar

The Cults in Seyit Ali Sultan Ocağı of Kütahya The
Beliefs and Practices Connected to These Cults

Mehmet ÇERİBAŞ*

ÖZET

Bu çalışmada, kültürün temel dinamiğini oluşturan kültler (gök kültleri, dağ, taş, ateş, su, ağaç, atalar kültü) üzerinde durulmuştur. Araştırmada, Kütahya Seyit Ali Sultan Ocağı'na bağlı iki köy (Çamlıca ve Aydoğdu) örneklem olarak ele alınmış, bu yörede Türk inanç unsurlarının nasıl ve ne şekilde yaşadığı, devam edip etmediği, yöredeki manevi etkisi incelenmeye çalışılmıştır.

Araştırma, milletlerin felsefesini, amaçlarını, yaşam tarzını, duygularını ve düşüncelerini en iyi yansıtan inançlardır, önermesinin geçerliliğini göstermek amacını taşımaktadır. İnançlar, uluslardan kalan en eski kültürel kalıtlardır. Bu kalıtların da ulusların kişiliğini, geçirdiği kültürel evreleri en iyi yansıtan aynalar olduğu şüphesizdir. Bu evrelerde toplumların ne gibi dönüşümler yaşadığı ve kültürel kodlarda ne gibi değişimler olduğu sınırsız araştırmanın temel amaçlarındandır.

Araştırma, bir saha araştırması olduğu için temelde iki metot esas alınmıştır: Gözlem ve mülakat. Fakat, bu metotlardan daha çok mülakat metodu kullanılmıştır.

Araştırmada, Eski Türklerde yaşayan birçok inanç unsurunun Çamlıca ve Aydoğdu köylerinde hâlâ çok diri olarak yaşadığı tespit edilmiş, bir kısmının da son elli yıl içinde unutulmaya yüz tuttuğu görülmüştür. Köylerin şehir merkezine çok yakın olmasına, Alevi-Sünni karışık yaşayışın, eğitim sürecinin ve kentleşmenin olumsuz etkilerine rağmen Çamlıca ve Aydoğdu köylerinin Ehl-i Beyt sevgisine dayanarak ve birçok inanç unsurunu buraya bağlayarak her türlü maddi ve manevi kültürel unsurları yaşatmak için büyük gayretler gösterdiği dikkatten kaçmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Seyit Ali Sultan, Gök, Dağ, Taş, Ağaç, Su, Ateş ve Atalar Kültü

ABSTRACT

In this study, it has been studied in main cults which is main dynamic of culture (like cults of sky, mountain, rock, water, tree and ancestor). In study, two village of Kütahya

* Arş.Gör. Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Seyit Ali Sultan Ocağı (Çamlıca and Aydoğdu) are studied as sample. It is searched that how does Turkish belief elements live, if it goes on or not and its spiritual effect in this region.

Research is the belief that it reflect philosophy, aim, ilfe style, feelings and idea of nati-onas the best. Belief is the oldest culturel remainder from nations. Its no doubt that the remainder is the best reflecting mirrors of personality of nations and culturel phase. Ma-in goal of study are what kind of transformation community lived, what of transformati-on culturel codes.

Study it has been used two methods: observation an interview. It has been prefered iter-view the more in survey.

İn survey, a lot elements of belief enterested in ancient Turks actively are stil living in Çamlıca and Aydoğdu village, however part of beliefs has started been forgotten las 50 years. But it is noticefull that they are trying to a lot efforts keep alive physical an sipiritual culturel elements with love of Ehl-i Beyt and a lot of belief elements in spite of be-ing close to city center, Alevi-Sünni life, education process and negative effects of ur-banization.

Key Words: Seyit Ali Sultan, Sky, Mountain, Rock, Tree, Water, Fire, Ancestor Cults

KAYNAKLARDA SEYİT ALİ SULTAN

A. Yazılı Kaynaklarda Seyit Ali Sultan (Kızıldeli Sultan)

Seyit Ali Sultan, kayıtlara göre 14.yüzyılın başı ile 15.yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamıştır (Ocak, 1999: 89; Noyan, 1998: 247; Şahin, 1998: 512). Seyit Ali Sultan adı Bektaşî çevrelerde daha çok Kızıldeli Sultan olarak da bilinmektedir. Noyan'a göre resmi adı, Seyit Hüseyin Ata oğlu Seyit Ali Sultan'dır (1998:247). Farklı kaynaklarda adının Timurtaş Sultan veya Hızır Lala olduğu da kayıtlıdır. Rivayetlere göre Hacı Bektaş'ın yol bel oğlu değil, yol oğludur (Şahin, 1998: 511). Bektaşî geleneğine göre, İdris Hoca ile Kadıncık Ana'nın birleşmesinde üç çocuk doğar. Bunlar Hızır Lale Civan, Habib ve Mahmut Celal'dir. Hızır Lale'nin iki oğlu olur. Bunların adları da Mürsel Balı ve Resul Balı'dır. Bunlardan Mürsel Balı Kızıldeli Sultan ile Rumeli'ne geçer ve Resul Balı ise Hacı Bektaş Dergâh'ında kalır (Temren, 1994: 85). Hacı Bektaş Çelebileri'ne göre de Kızıldeli Sultan, Hacı Bektaş ile İdris Hoca'nın kızı Fatma Nuriye'nin evlenmesinden doğan tek çocuğudur ve asıl adı da İbrahim'dir (Öz, 1996: 306). Noyan'a göre (1998: 251) Hacı Bektaş Çelebileri'nin bu görüşü gerçekten uzaktır. Gölpınarlı'ya göre ise, Kızıldeli Sultan, Horasan erenlerinden Hasan Ata'nın oğludur. Anadolu'ya gelerek bir süre Hacı Bektaş Dergâh'ında kalmış, bir süre sonra da Mürsel Baba ile Diemetoka'ya giderek oraya yerleşmiştir (Şahin, 1998: 512). 15.yüzyılda adına düzenlenen "Vilâyetname-i Seyyid-Ali Sultan" adlı menkabe mecmuasında kendisi gibi kalenderi dervişi olan Seyyid Rüstem Gazi'nin menkıbeleri de hacimli bir yer tutar. Bunlardan anlaşıldığına göre her ikisi de maiyetindeki abdallar ile Yıl-

dırım Bayezid zamanında Rumeli fethine katılmışlar, Dimetoka ve havalisinin zapt edilmesinde bizzat görev almışlardır (Ocak, 1999: 89). Bir söylentiye göre de Dimetoka'da Miladi 1397'de dergâhını yaptırmış ve burada canlar uyarmış, orada Hakk'a yürümüş ve sır olmuştur. Dergâh, Kızıldeli ırmağının kenarında yüksekçe bir yere kurulmuş, bu nedenle lakabı da Kızıldeli olarak kalmıştır. Balım Sultan'ın babası Mürsel Baba da buraya gelmiş, kendi adına küçük bir zaviye kurmuş, Seyit Ali Sultan'ın telkinleriyle evlenmiş ve bu evlilikten Balım Sultan doğmuştur (Noyan, 1998: 247). Temren'e (1994: 85-86) göre Mürsel Baba buraya Seyit Ali Sultan'la beraber gelir, Seyit Ali Sultan öldükten sonra dergâha postnişin olur, Dimetoka Tekfuru'nun kızı Maria ile evlenmesinden Balım Sultan doğar ve balla beslendiği için bu adı alır.

Osmanlı Devletinin fetih dönemi siyasetin ana esaslarından biri, Horasan'dan gelen ve hem Alplik hem de Erenlik özelliklerini bünyelerinde barındıran ve Türkmenler tarafından ulviyet yüklenen birtakım kişileri orduya katarak, almak istediği bölgeleri manen de kendisine bağlamaktı. Bu amaçla Horasan'dan gelen dervişlere gerekli izzet ü ikram gösteriliyor, onların kendilerini desteklemesi için büyük çabalar gösteriliyordu. Bu şahsiyetlerin en önemlileri de Sarı Saltuk, Geyikli Baba, Demir Baba, Kızıldeli Sultan gibi ulu Türkmenlerdi. Bu nedenle olacak ki Kızıldeli Sultan Dimetoka'ya yerleşmiş, Yıldırım Bayezit tarafından kendisine Daru-Büki, Büyük Viran, Tırfillu Virani adlı üç köy temlik edilerek, sonra da burası evlatlık vakfı haline getirilmiştir (Şahin, 1998: 514). Bir söylentiye göre de, Seyit Ali Sultan düşünce Hz. Muhammed'i görerek Hacı Bektaş Veli'ye gelmiş, pir de onları Orhan Gazi'ye yollamış ve Rumeli fethinde büyük yararlılıklar göstermiştir. Bu kırk kahramandan Seyit Ali Sultan komutan, Emir Sultan Bayraktar, Seyit Rüstem Gazi kadiasker ve Abdulsamet de imamlik yapar (Noyan, 1998: 248).

B. Sözlü Kaynaklarda (Çamlıca, Aydoğdu Köyleri) Seyit Ali Sultan

Çamlıca ve Aydoğdu köyleri Kütahya şehrinin batısına düşmektedir. Çamlıca köyü, şehir merkezine 10, şehrin en batı ucundaki mahallesine ise 2,5 kilometre uzaklıktadır. Aydoğdu köyü ise en uçtaki mahalleye tahmini 5 kilometre uzaklıktadır.

Seyit Ali Sultan Türbesi Çamlıca (resmi kayıtlarda Merkez Okçu) köyünün Tekkeşinler mahallesinde, mahallenin tam ortasında Kütahya'yı güneyden kapatan dağın en dip noktasında etrafı çam ağaçlarıyla örtülü vadinin içerisinde. Tekkenin girişi ile mahallenin su içtiği çeşme karşı karşıyadır. Tekkede iki merkat bulunmaktadır. Bir rivayete göre bu merkatlardan birisi Seyit Ali Sultan diğeri de musahibi Koluaçık Hacım Sultan'dır. Bir diğer rivayete göre gerçekte Seyit Ali Sultan'ın ismi Seyit Ali'dir. Sultan ismi karısının. Burada yatan merkatlardan biri de karısıdır ve adlar zamanla karıştırılarak iki ad Seyit Ali Sultan olarak kalmıştır.

Seyit Ali Sultan, Çamlıca Ocaklılara göre Hünkâr Hacı Bektaş'ın dervişlerinden biridir. Duyuma göre Seyit Ali Sultan Hacı Bektaş Veli'nin ya birinci ya da beşinci halifesidir. Hacı Bektaş, Seyit Ali Sultan'ı savaşa gönderir. Savaşta epeyce yararlılıklar gösteren Seyit Ali Sultan, yaralanınca yanına bakıcısını da alır buraya gelir. Burada bir süre kaldıktan sonra burada öldüğü ve köyün esas dip atasının da bu bakıcı olduğu diğer bir rivayet olarak yaşamaktadır.

Başka bir rivayete göre Hacı Bektaş Veli elindeki esiyi (yanar vaziyetteki odun parçası) fırlatır. Esi buraya gelir düşer. Seyit Ali Sultan'ı buraya irşat için gönderir. Burada kalır ve bir tekke yaptırır. Bu tekke eşkiyalar tarafından yakılır. Bu yangında tekkeye ait bütün belgeler ve sancak yanar. Bu nedenle hakkındaki bilgiler rivayetten öteye gitmemektedir.

Seyit Ali Sultan Ocağı'nın sekiz köyde talipleri bulunmaktadır. Merkez Okçu Köyü olmak üzere Aydoğdu, İnli, Sökmen, Eskişehir'e bağlı Hasırca, Güveççi, Çobanlar ve Körs köylerinde muhtelif sayılarda talipleri vardır.

TÜRK KÜLTÜRÜNDE VE SEYİT ALİ SULTAN OCAĞI'NDA KÜLTLER VE BU KÜLTLERE BAĞLI İNANÇ VE UYGULAMALAR

1.1.Gök Kültleri

1.1.1. Başlangıçtan Günümüze Kadar

1.1.1.1. Gök Kültü

Türk inanç sisteminin merkezinde Tanrı, çevresinde ise halklara şeklinde Gök ve Yer bulunur. Kişi, bu iki kutsal mekânın arasında yaşamaktadır. Türkler evreni silindirik şeklinde kabul etmişler en üste de Gök Tanrı'yı yerleştirmişlerdir. Çin Kaynakları, Göktürk ve Uygurlarda göğün kubbeli hükümdar otağına benzetildiğini kaydeder (Esin, 2001: 40). Kağan Gök Tanrı adına mikrokosmos'u yöneten kişidir ve kağanlık kaynağını da göksel güçlerden almaktadır. Bunun için Türkler kağan olacak kişiyi bir keçe üstüne oturtturarak güneş yönünde dokuz defa çevirirler ve ona ne kadar kağanlık yapacağını sorarlar (Radloff, 1994: 124). Bu uygulama Türklerin göğü daire şeklinde ve dokuz katlı olarak algıladıklarını en bariz örneğidir. Göğün dairesel hareketleri Türklere göre mevsimleri ve zamanı belirlemektedir. Türkçe'de Büyükayı yıldız takımının Gök Tanrı'nın arabası sayılması ve Kutup Yıldızı'na bağlı olarak yaptığı yıllık dairesel hareketleri zaman kavramını ortaya çıkartmaktadır (Esin, 2001: 41). Alper Tunga Sagusu'nda geçen "ödlek" kavramıyla kastedilen de budur. Oğuz Kağan Destanı'nda geçen "kün tuğ bolgıl, kök kurikan" ifadesiyle anlatılmak istenen de güneşin tuğ, göğün de çadır olarak kabul edildiği yönündedir (Banarlı, 1998: 19).

Gök'le ilgili inanç ve düşüncelerin daha sonraki tarihlerde de değişmediğine şahit olmaktayız. Koçkar ve Töles Türklerinin türeyiş efsanesinde bir kız çocuğu, gökten düşen dolu tanesinin içindeki iki buğdaydan hamile kalır (Ögel, 1998: 56). Aynı şekilde Moğol hakanı Temuçin'in annesi de gökten gelen ışıktan hami-

le kalmıştır (Topçaan, 1995: 8). Uygurlar da gök gürlemesini uğurlu sayarlar, sevinçle karşılayıp göğe ok atarlar ve ertesi yıl ok attıkları yere gelip kurban keserler ve o yerin etrafında dört defa dönerler (Radloff, 1994:122). Altaylar da yıldırım, şimşek gibi tabiat tezahürlerin Gök Tanrı'nın (Bayülgen) iradesine bağlamaktadırlar (İnan, 1995: 30).

Gök iyisiyle ilgili en detaylı bilgileri veren kişilerden biri de İbn-i Fazlan'dır. İbn-i Fazlan, Bulgarlar arasında yıldırım düşen evin kargandığını, o eve kimsenin yaklaşmadığını, evin ve eşyaların kendi haline bırakıldığını nakleder (İbn-i Fazlan, 1995: 59). Başkurtlarda da on iki ilah vardır ve bunların en büyüğü gökte yaşamaktadır. Bunlar birbirinden razı olarak iş yaparlar (İbn-i Fazlan, 1995: 47). Ebu Dülef, Karahanlılar göğe baktıklarında ağızlarını şaşırmış gibi açtıklarını, gözleri dışarı fırlayacakmış gibi baktıklarını ve Arapların tanrıları oraya çıkarlar, oradan iner dediklerini kaydeder (İbn-i Fazlan, 1995: 89).

1.1.1.2. Güneş Kültü

Türk inanç evrenin de güneş de gök, ay, yıldızlar gibi koruyucu vasfıyla ortaya çıkmıştır. Ögel'e (1995: 187) göre güneş, Türk inanç sisteminde her zaman birinci sırayı almıştır; çünkü Türkler her zaman güneşli yerlerde yaşamışlardır. İnan'a (1995:29) göre de Orta Asya kavimlerinde güneş ve ay kültü bulunduğu eski çağlardan beri bilinmektedir. Hunlar da hem güneşe hem de aya karşı ayrı ayrı saygı gösteriliyordu. Hatta kurban da veriliyordu. Ay batının güneş de doğunun sembolü olarak kabul ediliyor; ayrıca güneşe üç defa selam verilip, çadırların kapısı doğuya doğru açılıyordu (Ögel, 1995:187). Tatarlara göre de güneş, ayın anasıdır (Ligeti, 1998: 104). Eski Türk telakkisine göre, hakanla hatun gök ile yerin evladıdır. Güneş ana, ay ata onların gökyüzündeki temsilcileridir (Gökalp, 1995: 211). Yakutlar göre de Güneş ve ay iki kardeştir. Her ikisi de tanrıdır. Bazı kahramanlar da ay ve güneşin lütfüyle türemişlerdir (Kün'den Ay'dan törüttüle). Şaman cüppesinde ve külahında güneş efendinin (Kün Toyon'un) sembolü olarak, demirden ve gümüşten halkalar vardır. Altaylı Şamanlar da güneşle ant içerler ve antlarında (Kün Ana körüptür) cümlesi geçer (İnan, 1995: 29). Kırgızların Manas Destanında da Ak- Kubaş ve Gök-Kubaş adlı iki kardeşin varlığına şahit olmaktayız ve bu kardeşlerin babası olarak da Kökçe Han'ın anlatılması (Ögel, 1998: 303) bize eski inançların devamını gösterir delaletlerdir.

1.1.1.3. Ay ve Yıldızlar Kültü

Türk inanç sisteminde ay ve yıldızlar da güneş gibi koruyucu iyelerdendir. Çin kaynaklarının verdiği bilgiler, Orta Asya Şamanizmi'nin esasları olarak gök, Tanrı, güneş, ay, yer, su, ata (Cedd-i Âlâ), ateş iye ve kültlerini göstermektedir (Eberhard, 1942: 142-143). Yine Hunlardan bahseden Çin kaynaklarından Gök Tanrı'ya, yer ve suya, güneşe ve aya kurban sunduklarını öğrenmekteyiz (Eberhard, 1942: 143). Eski Türk inancına göre ay ile güneş insanlara iyilik getiren ve onları koruyan, iki kutlu ve güçlü varlık olarak idrâk edilmektedir. Altay Türklerine gö-

re ise; "İnsanları yiyip bitiren bir devi (Yelbegen) Tanrı öldürmeyi düşünmüş, güneş de 'Benim sıcağım ve ateşim devi öldürebilir; ama insanları da yakabilirim' demiş. Ay da bunun üstüne yeryüzüne inmiş ve ağaç üzerinde böğürtlen yiyen devi ağaçla birlikte alıp, gökyüzüne çıkmış. Bunun için Dolunay, dev ile ağaç ayın yüzünde görünürlermiş" (Ögel, 1995: 198). Altay Türkleri ay ve güneşin kırıntılarından yaratılmış Tanrı'ya "ay gününg kırkını Suyla" derler ki bu ruhun görevi insan hayatında meydana gelen değişiklikleri haber vermek ve insanları göz altında bulundurmaktır (İnan, 1995: 34)

Altay Türkleri Ay tutulmasını yedi başlı devin ayı yemesi şeklinde yorumlamışlar ve ay tutulduğu zaman, "yine Yelbegen (Yedi Başlı Dev) ayı yedi derlemiş (Ögel, 1995: 199-200).

Türk inanç sisteminde ay ve güneş iki kardeş olarak idrâk edile gelmiştir. Yine Türklere göre (Yakutlar) ay ile güneş kardeş olup, birer tanrıdır. Bazı kahramanlar Ay ve Güneş'in lütfüyle doğmuşlardır (İnan, 1995: 29) Eski telâkkilerden biri de hakanla hatunun Gök ve Yer'in evlatları olmaları, güneş ana ile ay atayı onların gökteki temsilcileri saymalarıdır. (Gökalp, 1995: 211). Memluk Türklerinin efsanelerini nakleden Ulug Han Ata Bitikçi, ayı ilk ata olarak toprak, su, rüzgâr ve ateşle insana can veren güç olarak göstermektedir (Ögel, 1995: 200). Hıya sülalesinin ilk hatunu da, gece dolaşırken bir yıldızdan gebe kalmıştır Şecere-i Türkî'ye göre de Kayı sülalesi Alan adlı prensesle, yeşil gözlü ilahın iki oğlundan türemiştir. Alan adlı prenses de çadırına giren yeşil gözlü bir ilahtan hamile kalmıştır (Sevinç, 1987: 14). Aybeküd- Devâdarî'nin Türklerin menşei hakkında anlattığı efsaneye göre Türklerin ilk atası "Ay Ata" yine bir mağarada dünyaya gelmiştir. Bu anlamda mağara ilk insana "ana rahmi" vazifesi görmüştür. Alan-Hoa'nın babasız doğum yapması anlatılırken bunu, Ay ve Güneş'in üzerinden sarı bir köpek gibi süzülen ışığa yorumlamaktadır (Ögel, 1998: 22).

Türk mitolojisinde ay erkek, güneş dişidir. Bu nedenle Anadolu'da aya "Ay De-de" denmektedir. Bazen bunlara Ay-Han ve Gün-Han adları da verilmiştir. Altay ve Yenisey nehri boylarında söylenen efsanelerde erkek kahramanların adları Ay-Han'dır. Hurşit ve Mahmihri Hikâyesinde maceralar ay ve güneş arasında geçer. Ay gece doğar. Ay ve güneşin bir arada bulunmasına gece engeldir. Hikayede geceyi Arap temsil eder (Türkmen, 1974: 160-161). Tatar Türklerinin de aya büyük bir saygı duyduğunu L. Liget'den öğreniyoruz. Ligetî'nin verdiği bilgiye göre Tatarlar, "büyük bir işe başlamak için en ziyade yeni ayı beklerler. Aya karşı büyük saygıları vardır. Büyük Han bile ayı diz çökerek selamlar ve kötü ruhlar-dan onu koruması için aya yalvarır. Tatarlarda güneş, ayın anasıdır." (Ligeti, 1998: 104). Tatarlardaki mevcut inancı Anadolu'da da görmek mümkündür. Köylerde ev yaparken kereste kesilmeye gidilir. Yalnız bu keresteleri kesmek içim ay-la gidilmesi geleneği vardır. Anadolu köylüsü "Ay'sız ormana gidilmez, Ay'sız ağaç kesilmez" derler ki bu daha çok bugünkü inançlarda ayın eskisi biçimine dönüşmüştür.

1.2. Çamlıca ve Aydoğdu Örnekleri

Çamlıca ve Aydoğdu köylerinde de ay tutulduğu zaman teneke çalınır, ezan okunur, silah sıkılır. Yıldırım düştüğünde ya da gök gürlediğinde eller kalbe konarak salâvat getirilmekte, sebep olarak da Allah yıldırımdan, şimşekten korusun diye yaptıklarını söylemektedirler. Anadolu'nun diğer yerlerinde olduğu gibi burada da aya "Ay Dede" denmekte ve çocukken "Ay Dede bana para at" denildiği, bugünlerde bunların unutulduğu söylenmektedir. Gökkuşağı bu Ocaklılara göre Fadime Ana'nın kuşağı gibi allı morlu olduğu için "Fadim Ana Kuşağı" olduğuna inanılmakta ve gökkuşağının altından geçenin cinsiyetinin değişeceğine inanılmaktadır. Başka kaynak kişiler de gökkuşağının Peygamber kuşağı olduğunu ve gökkuşağına "ahir zaman kuşağı" adını verdiklerini söylediler. Aydoğdu köyünün adının da köy içindeki çeşmede "Ayhatun" adlı bir şahsın yatmasından geldiği, ayın o çeşmenin suyunda her zaman görüldüğüne ve geçmişte ayı seyretmek için köye geldiğine, köyün rasathane gibi olduğuna inanılmaktadır. Seyit Ali Sultan Ocaklılara göre Seyit Ali Sultan Türbesinin olduğu yere nur inmekte, bazen de yıldız gibi nurun indiğine inanılmaktadır. Hatta bu nurun inmesinin Ocağın eski dedesi (şimdiki Dede Ali Rıza Kayıhan'ın babası) tarafından görülmesi, erkânın (cem) doğru yolda olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Çamlıca Ocaklıların inanışına göre Ay Ali'dir, Gün Muhammed, su mürşittir, ateş de Muhammed.

2.1. Yer-Su Kültleri

2.1.1. Başlangıçtan Günümüze Kadar

2.1.1.1. Dağ Kültü

Türklerde Yer-Su ruhlarının en önemli mümessili dağlardır. Dağ kültü daha çok Gök Tanrı kültüyle ilgilidir. Eski Türkler dağları, Tanrı'nın kutsal makamları olarak hem kurban sunulan hem de ant içilen yerler olarak dinî merasimlerde sık ziyaret etmek durumunda kalmışlardır. Orta Asya dağları bu yönüyle çoğu defa "mukaddes, mübarek, büyük ata, büyük hakan" sıfatlarıyla zikredilir (İnan, 1995: 49).

Hunlardan sonra Türk dünyasına hâkim olan Kök Türklerin de dağları kutsal saydıklarını görürüz. Bu anlamda Ötüken ormanı ve dağı ıduk kabul edilmiş; buraların terki milletin sonu olarak gösterilmiştir. Orkun Yazıtlarında Ötüken için "mukaddes" kavramı sıkça vurgulamaktadır (Ergin, 1995: 24). Tonyukuk Âbidesinde geçen Tinsi Oğlu denilen dağ da ıduk addedilmektedir (Ergin, 1995: 59). Türklerin inançlarına göre büyük Türk imparatorluklarının başkenti hep Ötüken olmalıydı. Bu yüzden olacak ki Avarlar, Kök Türkler, Uygurlar hatta Cengiz Han'ın Moğol İmparatorluğu büyük devlet olduktan sonra başkentlerini buraya taşımışlardır (Ögel, 1998: 2). Buraya yerleşmiş Türkler, bu dağa her yıl kurban sunardı. Hakanın çadırı da Ötüken dağında olup, yönü doğuya bakardı. Ötüken'in batısında bulunan Budun-İnli dağı, ülkenin koruyucu ruhu anlamına gelirdi (İnan, 1995: 5).

Cüveynî tarafından tespit edilen Uygur efsanesine göre Uygurların saadet ve bolluk sağlayan mukaddes dağları vardı. Bu dağa da "Kuttağ" (İnan, 1995: 50; Cüveynî, 1999: 103; Ögel, 1998: 74-75) denirdi. Kuttağ demek, "iyi talih ve saadet getiren dağ demektir. Bu dağı Çinliler götürdükten sonra Uygurlar perişan olmuşlar ve göçe kalkmışlardır (Ögel, 1998:82). Altay Türklerine göre de Altay dağları kutsaldır. Tanrı'ya kurban törenleri özellikle bu dağda yapılırdı. Çocuğu olmayan kadınlar için, hastalar için, başa gelen bir bela için bu dağa giderler. Destan kahramanlarının mukaddes yurdudur ve bu dağ Altay Türklerinin köküdür, çıktığı yerdir (Ergun, 1996: 68). Türklerin tarihi ve kültürel olarak çok yakını olan Moğollarda da Burhan-Haldun dağı kutsal sayılmıştır. Rivayete göre Cengiz Han'ın (Temuçin) hayatını Burhan-Haldun dağı kurtarmış ve bu dağ nesilden nesle kutsal olarak aktarılmıştır.

İslamî dönem eseri olmasın rağmen Dede Korkut adlı eserimizde de dağların kutsandığını, dağa karşı büyük bir sevginin, hayranlığın var olduğunu görüyoruz. Dedem Korkut'taki en önemli formel ifadelerde dağ, ağaç ve su sıkça tekrar edilmiştir.

Türkler Anadolu'ya geldikten sonra da dağa bağlı inançlarını devam ettirmişlerdir. Orta Asya'da Gök-Tanrı kültüne bağlı dağ kültü, İslamî şekle bürünerek Anadolu'da evliya kültüne dönüşmüş, bazen de Orta Asya'daki şekillerini ve motiflerini yaşatmayı bilmiştir. Bu bağlamda Kaz dağı, Ağrı dağı, Erciyes dağı, Bolkar dağı efsanelerini anmak yerinde olacaktır.

Güneydeki Türkmenleri gezen Yalgın, Türkmenlerce Torosların tepelerinin kutsal sayıldığını ve hepsine birer dede adı verildiğini (Yalgın, 2000a: 283) de kaydetmektedir. Aynı şekilde Torosların daha doğusunda Türkmenlerin Aladağ dediğini de söylemekte, dağın en üstündeki tepelere Demirkazık, Karınca, Karanfil, Akdağ, Kızıldağ, Bakırdağ gibi isimler verildiğini belirtmektedir (Yalgın, 2000b: 3). Burada özellikle Demirkazık, Bakırdağ, Akdağ, isimleri Türklerin eski inançlarından izler taşımasıyla dikkat çekmektedir. Demirkazık yıldızı Orta Asya Türklerine göre göğü ayakta tutan, göğün direği durumundadır. Binboğa dağı da aynı eserde pirlar yatağı olarak geçmektedir. Başka bir anlatıda ise Binboğa şöyle tavsif edilmektedir: "Binboğa evliylar yatağıdır (Yalgın, 2000b: 377).

Görülüyor ki geçmişten bugüne Türk'ün dağla ilgili inançlarında pek fazla değişiklik olmamıştır. Büyük hakan, büyük ata, mukaddes sıfatlarıyla anılan dağlar İslamî dönemle birlikte "Dede, Düldül, Başıkəsik, Deli Höbek gibi isimleri alırken; kimi de Orta Asya kullanılan şekliyle, Bakırdağ, Demirhan, Karadağ, Turna dağı, Ziyaret, Aladağ isimlerle anılagelmiş, bazen de hiç değişmeden Akdağ, Demirkazık şeklinde adlandırılan da olmuştur. Eskiden Tanrı makamları olan dağlar, İslâmî dönemle birlikte pirları evliylar, dedeler, şehitler makamı olarak idrâk edilmiş, gökten gelecek yardımlar için pirlara, evliyalara, şehitlere ziyaretler yapıp, kurbanlar sunulmuştur. Bu kurbanlarla da yine Tanrı'dan inayet beklen-

miş, bu inayet dağlar aracılığı ile Tanrı'ya duyurulmuştur. Bu da, Türklerin inançlarında motifler değişse de ana unsurların değişmediğini, inancın özünü yaşatma konusunda halkın çok maharetli olduğunu göstermektedir.

2.1.1.2. Taş ve Kaya Kültü

Türklerin inanç sisteminde taşlar ve kayalar, kurtarıcı bir araç, yaşanmaya hazır bir zemin, çarptığını ezecek, kıracak bir varlık olarak görülmüştür (Tanyu, 1987: 39). Bunun ilk izlerini de Türklerin Yaratılış Efsanesinde görmekteyiz. Altay Yaratılış Efsanesinde Tanrı Kuday ile Kişi beraberce su üstünde uçarken, Kişi rüzgâr çıkartıp Tanrı'nın yüzüne su serper, daha sonra Tanrı'dan büyük olduğunu sanıp suya dalar. Suda üzereyken, "Tanrı, ban ayardım et!" der. Tanrı da ona şöyle buyurur: "sağlam bir taş olsun!" der ve suyun dibinden bir taş çıkar. Tanrı ve Kişi bu taşın üstüne oturur (İnan, 1995: 14). Efsanede özellikle su, taş ardından da toprağın önemi anlaşılmakta, taşın koruyucu özelliği ortaya çıkmaktadır. Bu inanç Kutadgu Bilig adlı eserimizde de dile getirilmiştir. Kutadgu Bilig'de, "Ki-mining bolsa koldaş adaşı telim / Anıng arkası bek kaya ol yalını" (Arat, 1991: 187) (Kimin arkadaşı ve dostu çok ise, o arkasını sağlam ve yalçın bir kayaya dayamış gibidir) (Arat, 1988: 130; Ögel, 1995: 425). Bu inanç zamanla, "dağ, taş gibi arkası var" şekline dönüşmüştür. Türklere göre taşların en kutsalı "Yeşim Taşı"dır. Hun Türkleri zamanından beri Yeşim taşına çok önem verildiğin Çin kaynakları zikretmektedir (Eberhard, 1996: 134). Bu taş; yağmur yağdırmak, yangın söndürmek, savaşta düşmanı mağlup etmek, poyraz veya rüzgâr çıkartmak gibi meziyetlerin yapılabildiği bir taştır. Taş bu özelliklerini ve kutsiyetini gökten inen "Altın Işık"tan almıştır. Uygur efsanesine göre, "Bir gece bir nur sütunu, bir kayın ağacı ile bir fıstık çamı üzerine inerek Yeşim'den bir kaya vücûda getirmiş" Sihir kuvvetine malik olan bütün yeşimler Kutlu dağın dünyanın her tarafına yayılmış parçalarından ibarettir (Gökalp, 1995: 86-87) Burada adı geçen Yeşim taşı, Türklerin "Yada, Caba, Sata, Yata, Yede" (Tanyu, 1987: 46) yanında "Sata, Cay, Cada" (İnan, 1995: 159) gibi isimlerle andığı taştır. Türklerin inançları konusunda oldukça sağlam ve ayrıntılı bilgi veren Kaşgarlı Mahmut, "Yat Taşı" hakkında da bize şu bilgileri ulaştırır (Kaşgarlı, 1998c: 3). İslam kaynakları da bu taşla ilgili olarak tafsilatlı bilgiler vermektedir. En ayrıntılı bilgileri de İbn'ül- Fakih, Mervezî adlı gezginler sunmuştur. Horasan emiri İsmail bin Ahmet, Mervezî'ye şu bilgileri verir: "Yirmi bin kişi ile Türklere karşı savaşa çıktım. Karşımda baştan ayağa kadar silahlı altmış bin kadar Türk vardı. Bunlardan bir kısmı bizim tarafa geçti. Bunlar bize Türklerin dolu yağdıracaklarını söylediler sabah oldu, korkunç bulutlar bizim üzerimizi kapladı. Korkunç gürültü oluyordu müthiş dolu yağdı" (Kaşgarlı, 1998c: 161-162). Yada taşıyla ilgili inançlara bugün Anadolu'da da rastlamak mümkündür. Anadolu'da yağmur duasına çıkarken kırk bir taşa okuyup suya atmak adeti herhalde bu yada taşından kalmış olmalıdır. Bunun yanında yarıtlardan getirilen toprak yada taşlar da suya uslanarak yağmur yağdırılması sağlanmaktadır. Bu konuda en detaylı bilgileri bize Ali Rıza Yalın ulaştırmaktadır. Bu bilgilere göre taşlar, hastalıktan kurtulmak, istediğine kavuşmak, kötülükten

korunmak (Yalgın, 2000a: 80) gibi amaçlar yanında; öksürükten kurtulmak için delikli kayadan geçirme, (Yalgın, 2000b: 508) ağaçların bereketli olmaları ve meyve vermeleri için gebe bir kadının ağacın dibine taş yığması, (Yalgın, 2000b: 510) ölen biri için kadınların tarlalardan taş toplayıp yığmaları ve ağlamaları, (Yalgın, 2000b: 510) yemin için kullanmaları (Bütün köylü yemin ettik, ant içtik, avrat boşadık, taşa tükürdük, değnek atlادık, böyle yapacağız) (Yalgın, 2000b: 123). Yine dini nikâhlardan dönüşlerde kadın boşamanın aracı taş sayılır. Eğer bir kimse dini nikâhlı karısını boşayacaksa eline 3 tane taş alıp, “ üçten dokuza boş” der, o kadın da boşanmış sayılır.

Görüldüğü üzere taşlar ve kayalarla ilgili inançların geçmişten bugüne ve geleceğe pek fazla değişmediği anlaşılabacaktır. Bu inançlar bazen ateş kültürüyle, bazen atalar, bazen de dağ kültürü ile karışmış ve kaynaşmış olarak yaşar. Taş, bu özellikler ile koruyucu iye vasfını muhafaza etmektedir. Bu koruyuş, bazen hastalıktan, nazardan, cinden, şeytandan olabileceği gibi bazen de bereketin, çoğalmanın timsali durumundadır.

2.1.1.3. Ağaç Kültü

Bilindiği gibi sadece Türklerde değil, birçok toplumda da ağaç, ilahların ve ruhların bulunduğu kutsal varlıklar olarak idrak edilmiş. Eski Grekler Zeus’un sesinin kutsal meşe ağacından alındığına inanırlar. Buda incir ağacının altında aydınlanmıştır. Çin ve Hindistan’da dünyanın eksenini ağaçtır. Çin sözlü geleneklerinde de dallarında dokuz güneş bulunan Fu-sang ağacından bahsedilmektedir. Cermenlerde ise dünya ağacı olarak düşündükleri budak, meşe ve ıhlamur ağacı kutsal birer varlıktır. Hatta ağacın her kısmında bir kuvvet var kabul edilmiş, dallar da kutsal sayılmıştır. Bu sebeple Hristiyanlar Paskalya Bayramında İsa’nın Kudüs’e girişini hatırlatmak için bir Pazar önce, dalları takdis ederler. İslam’dan önce Araplarda da ağaçlar kutsal sayılmış; bu amaçla kutsal sayılıp, ziyaret edilen Semure (deve dikenini cinsinden ağaç) isimli ağaç Hz.Ömer tarafından kesti-
rilmiştir (Tanyu, 1975: 129-130).

Türk kozmolojisinde de ağaç önemli bir mevkiye sahiptir. Türklerin kozmolojik anlayışlarında gökkubbe bir çadır olarak anlaşılmış, çadırı bir direk gibi tutan Kutup Yıldızı da bu anlamaya yakın olarak “Demirkazık” olarak adlandırılmıştır (Eliade, 1999: 292-293). Bu sebeple, büyük evrende göğün direği olarak görülen Demirkazık Yıldızı küçük evrende, evin ortasında orta direk yerine geçmiştir. Bu amaçla da bu kazıklara mavi, beyaz ve sarı bez parçaları bağlanır, kurban sunumu için dibinde bir sunak bulunur (Eliade, 1999: 292-293).

Ağaçlarla ilgili ilk inançları destan ve efsanelerden yola çıkarak görmek mümkündür. Altaylıların Yaratılış Efsanesi bu anlamda bize zengin ipuçları vermektedir. Şöyle ki: “Dalsız, budaksız bir ağaç bitmişti. Bu ağacı Tanrı gördü ve ‘dalları olmayan ağaca bakmak hoş bir şey değil, bana dokuz tane dal bitsin!’ dedi. Ağaçta dokuz tane dal bitti. Tanrı yine şöyle dedi: ‘dokuz dalın kökünden dokuz

kişi türesin ve bunlardan dokuz ulus olsun!”(İnan, 1995: 15). Görülmekte ki, ağaç, Türklerin inançlarında ruhu olan bir varlıktır. Üstelik bu varlık, insanların ve ulusların da doğuşuna analık yapmıştır. Böylece ağaç, insanlığın atası (anası) kabul edilmiştir. Altaylı Türkler, kayın ağacını bu açıdan Tanrı’dan ayrılmış sayarlar ve ilahilerinde “Bay Kayın” diye anarlar. Yakutlarda ağacın sık dallarına “arık”, Başkurlarda “yel uyası” (ruh yuvası) derler (Tanyu, 1975:129-130). Oğuz Destanı’nda da Kıpçak boyunun menşei anlatılırken ağaçtan türemenin izlerine rastlamak mümkündür (Togan, 1982: 26). Uygurların Oğuz Destanı’nda da Oğuz Kağan ağacın kovuğunda oturan bir kızla evlenmiş, bu kızıdan da Gök, Dağ, Deniz Han isimli çocukları olmuştur (Ögel, 1998: 117). Türklerde görülüyor ki ağaç, yer-su dedikleri kutsal ruhun bir unsuru olarak kabul edilmekte ve insanlığa ata sayılmaktadır (Ögel, 1998: 140). Ağacı ata görme inancının Dede Korkut adlı eserimizde de izlerine rastlamaktayız. Basat’ın Tepegöz’ü öldürdüğü hikâyede Basat kendini tanıtırken Atam adın sorar olsan kaba ağaç” (Ergin, 1997: 214) şeklinde söylenir. Bu söz, Oğuz Destanı’nda geçen inancın devam ettiğine güzel bir örnek teşkil etmektedir. Şecere-i Terakime adlı eserde de ağaç, hanlığın timsali durumundadır. Eser de, rüyasında Togurmuş göğsünden üç ağacın yeşerip yükseldiğini görür ve Miran Kâhine anlatır. Kahin de bunu, Togurmuş’un han olacağına yorumlar (Ebu’l-Gazi Bahadırhan, ty: 77). Uygurların Göç Destanı’nda ve Türeyiş Efsanesinde Uygurların Kağan ataları, Kara Korum dağındaki ağacın gökten inen ışıktan gebe kalması ve beş çocuk doğurmasından gelmektedir (Ögel, 1998: 81-82).

Orta Asya’daki Türk inançlarında en kutsal ağaç kayın ağacıdır. Son yıllara kadar Altay, Yakut, Sagay, Şor, Kaç ve Teleüt kavimleri kayın ağacı bulunmadan âyin yapmazlar, davullarında mutlaka güneş, ay, yıldız, şimşek yanında kayın ağacı resmi de bulunur. Bir Sagay kamı da davulundaki kayın ağacını şöyle tavsif eder: “biz Ülgen atamızdan ilk türediğimiz zaman Umay anamızla beraber iki kayın ağacı yere indi” (İnan, 1995: 64; Ülker, 1991: 26). Evliya Çelebi de Kuzey Kafkasya’da yaptığı seyahatinde ağaca tapan kavimden bahseder (Evliya Çelebi, C.VII: 741). Bu bilgiler de göstermektedir ki ağaç, hem bir ruh hem de bir koruyucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesudî de Acaib El-Dünya adlı eserinde Türklerin ağaca kutsallık atfettiklerini ve ağaçlara secde ettiklerini anlatır (El-Cahiz, 1998: 33). Malkar bölgesindeki Türkler de kutsal kabul ettikleri ağaca “Ravbazı” derlermiş ve bu ağacı tanrılara eşdeğer görürlermiş. Öyle ki 19.yy.ın ikinci yarısına kadar Malkar yaşlıları, “Allah seni canınga okuna bolsun, Ravbazı meni canıma bolga edi ansı” (Allah seninle olsun, yeter ki Ravbazı benimle olsun) (Ülker, 1991: 28) deyip durmuşlardır.

Ağaç iyesiyle ilgili en güzel ve ayrıntılı bilgileri Dede Korkut isimli eserimizde rastlamaktayız. Dede Korkut’un alkış (dua) formülünde mutlaka “gölgelice kaba ağacın kesilmesin, yirlü kara taların yıkılmasun” (İnan, 1998: 244; Ergin, 1997: 94) cümlesi tekrarlanmaktadır.

2.1.1.4. Su Kültü

Türklerin en önemli iye ve kültlerinden biri de su'dur. Bazı bilim adamlarına göre Türk kabul edilen Choular döneminde (M.Ö.1050) su kültürünün izlerine rastlanılmaktadır (Çobanoğlu, 1993: 288). Tarihte bilinen ilk Türk kavmi Hunlarda da Choular gibi sulara ve ağaçlara kurban verilmekte ve onların ruhu (sahip-izi) olduğuna inanılmaktadır (Eberhard, 1996: 69). Ardından da Hunların bir boyu olan Tu-cüelerin (Türkler) dedelerinin bir deniz ilahesi ile münasebette bulunduğu dair rivayetler vardır (Eberhard, 1996: 86). Hunlardan sonra Türk tarihine çıkan Avar (Juan-Juan) Türlerinin de ellerini, elbiselerini yıkamadıkları kayıtlarda mevcuttur (Eberhard, 1996: 100).

Türk tarihinde Türk ismiyle geçen Köktürkler döneminde her şeye ait olmak üzere bir Tanrı'nın varlığının yanında "Iduk Yer-Sub" kutsal olarak kabul edilmiştir (Çobanoğlu, 1993: 288). Hatta yer-su kültürü Köktürkler devrinde devletin resmi bir kültür durumuna gelmiştir (İnan, 1998a: 391). Köktürk Yazıtlarında su, yerle birlikte Iduk (kutsal, mukaddes) olarak anılmakta ve dört yerde Iduk sıfatıyla geçmektedir (Ergin, 1995: 35-37, 43-58). Ayrıca yazıtlarda su ve yerin mahiyeti Tanrı'ya bağlanarak Tanrı'nın bizzat tanzim ettiğine işaret edilmektedir. Türkler yer-suyu bu anlamıyla vatan derecesinde görmüşler ve Tanrı, yer-su sahipsiz kalmasın diye kağanlar gönderip; iyi iş görmeyen, çalışmayan, isyan eden milleti ve kağanı da yer-sular cezalandırmaktadır (Ögel, 1995: 315; İnan, 1995: 48).

Türkleri inançları konusunda araştırma yapan bilim adamlarının çoğu, çeşitli Türk boylarına dair malumat verirken su iyesiyle ilgili de mutlaka not düşmüşlerdir (Roux, 1994: 114). Bütün suların, göllerin, pınarların hatta kuru derelerin bile bir ruhu (sahip) olduğuna bütün Türkler imanla inanmışlar ve onlara kurban (saçı) sunmuşlardır (İnan, 1998b: 495; Roux, 1994: 114; Kalafat, 1995: 53; Ögel, 1995: 326; Araz, 1991: 55; İnan, 1998b: 50-51; Ziya Gökalp, 1995: 35). Su, Türkler ve Moğollarda hem saflığı hem de bereket sunucu özelliği ile büyük rol oynamıştır (Roux, 1994: 114). Suyun bu özelliği dolayısıyla kirletilmediğini, suya pislik bırakılmadığını, çok eskiden bugüne kadar devam eden uygulamalar arasında görüyoruz.

Su kültürü ile ilgili inanç ve uygulamaların ilk dönemlerden sonra devam eden süreçlerde de yapıldığını görmekteyiz. Bu anlamda Proto-Bulgarların, Şato Türklerinin, Çuvaşların, Saha (Yakut) Türklerinin de su iyesiyle ilgili uygulamaların örneklerini verdiklerini öğrenmekteyiz (Çobanoğlu, 1993: 290-291, 192). Yalnız bu konuda en ayrıntılı bilgileri El-Cahiz ve İbn-i Fazlan ve Mesudî'de bulmaktayız. Mesuda, Âcaib El-Dünya adlı eserinde Türklerin inançlarından bahsederken "yıl da bir gün bayram yaparlar. Bu günde her köy, putları ile ağaçlı bir pınarın başına gelip, putlar için kurban keserler" (El-Cahiz, 1998: 33) demektedir. İbn-i Fazlan da "tüccar ve yabancılar onların yanında cünüplükten yıkanmazlar. Sadece geceleyin onların gözlerinden uzak olarak yıkanabilirler. Zira onlar böyle bir ha-

rekette bulunan birini görürlerse kızlar 'bu adam bize sihir yapmak istiyor; çünkü suya giriyor" (İbn-i Fazlan, 1995: 36) diyerek Türklerin su konusundaki inançlarına güzel örnekler sunuyor.

Kırgız Türklerinin türeyişini anlatan bir Altay efsanesinde; Kazak hükümdarı Sağın Han'ın kızı, kırk cariyesi ile ırmağın kenarına gelir. Bu sırada semadan inen nur sütunu suya iner ve kızlar da parmaklarını bu suya değdirerek gebe kalırlar. Kırgızlar da bu kızlardan çoğalırlar (Gökalp, 1995: 86). Şüphesiz Altaylılar, Yeni-seyliler, Kazak Türkleri ve Çimekler de suyu ıduk kabul ederek su iyesinin varlığına her dönemde inanmışlardır (İnan, 1998a: 491; Dilek, 1996: 97-101).

Türkler, İslâm sahasına girdikten sonra da, Din ve kültür değişiminin akşamdan sabaha olamayacağı ilkesinden hareketle, eski inançlarını yaşatma konusunda iradeli davranmışlardır. Bu anlamda Türk kültür havzasında su iyesinin varlığı ve buna bağlı kültürler İslâm kisvesi altına girerek yaşatmayı bilmişlerdir. Bunun en güzel örneklerini de Dede Korkut adlı eserimiz bize sunmayı başarmıştır. Eserde "karlu kara sulardan haber keçdi" (Ergin, 1997: 226)", "kamın akan görklü suyun kurımasun" (Ergin, 1997: 94) gibi sözler de suya bakış açısını net olarak göstermektedir. Ayrıca suyla ilgili "görklü" sıfatı da kullanılarak; su, peygâmlere özgü bir nitelikte anılmaktadır. Aynı inancı Kırgızların Manas Destanı'nda da görmek mümkündür. Çocuğu olmayan Yakup Han, karısı Çırçı'yı "şifalı sularda gecelemiyor" (Yıldız, 1995: 537) diye suçlamakta ve doğum için sudan medet ummaktadır.

Bugün Anadolu'da da suyla ilgili inançların özünden bir şey kaybetmeden devam ettiğini görmekteyiz. Anadolu'da su içerken bir protokol vardır ve "bismillah" (Ögel, 1995: 327) demek, olmazsa olmaz kurallar arasındadır. Ayrıca, "su içene yılan bile dokunmaz" sözü yanında su içerken oturmak veya yüzü karşıdakilerin göremeyeceği bir yöne çevirmek, araştırma sahasında yapılan uygulamalar arasındadır. Bu örneklerle, "su gibi aziz ol!", "dereyi görmeden paçayı sıvama", "yüzünün suyu ağır", "göz suyu", "ateşe ve suya yiğitlik olmaz" gibi sözleri de ekleyerek, bölgenin su kültürü yönünden zenginliğini anlayabiliriz. Anadolu Türklüğü konusunda en güzel ve en ayrıntılı bilgileri veren Ali Rıza Yalgın, Bektaşî tarikatından Cafer Dede adında birisiyle konuşurken şu sözleri duyuyor: "Efendim, benim pirim hünkâr, iş pîrîm Sudolu Ana'dır. Su Anaları olmamış olmasaydı dünya olmazdı. Bizim memlekette, Balkanlık içinde Sütpınarı vardır" (Yalgın, 1949: 58-59). Bu sözlerle Altaylıların Yaratılış Efsanesini, Ak Ana'yı ve tanrılardan biri olan Yayık'ı (büyük su) ve Süt gölünü hatırlatmaktadır. Toros Türkmenleri de Zamantı çayının " sarı saçlı, gök gözlü kızını" (Yalgın, 1949: 59) da ana anlamında görmek mümkündür ve bu kız senede bir gün bir delikanlı istemektedir. Yalgın, Güney Anadolu Türkmenleri arasında yaptığı gezilerde su iyesi ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "Bu bölgede rüyada su görmek aydınlıktır. (Yalgın, 2000a: 62)" "Yeni doğan çocuğun başına Cuma günü salâ vakti hedik dökülür. Dişi sağlam olanlardan biri, üstüne dökülen buğdaylardan kalan hediği ağızyla

alıp su kuyusuna atar. Böylece çocuğun dişleri sağlam olurmuş.” (Yalgın, 2000a: 142). Yine uyuz hastalığına yakalanan çocuğun anası, çocuğu kutsal sayılan pınarda yıkar ve ondan sonra çocuğun vücudunu fışkı (atgillerin taze tersi) ile ovuşturur (Yalgın, 2000b: 124). Burada Çömçe Gelin âdeti vardır... bundan sonra bir gavur kafasını suya batırmak, su kaplumbağasını ağaca asmak... yağmur yağması için yapılan dua efsanelerindendir.” (Yalgın, 2000b: 381). Bölge ile ilgili başka araştırmalar da verdiği bilgilerde kismet açmak için anahtara dua okuyup akarsuya attıklarını (Başçetinçelik, 1990: 168), evlenme sırasında gelinle damada şerbet verilip, “başınız ucu pınar, ayağınız ucu göl olsun, başınıza kadeh gönen” (Güngör, 1941: 72) dediklerini nakletmektedir.

2.1.1.5. Ateş Kültü

Türk düşünce sisteminde ateşin kaynağı olarak gök gösterilir ve ateş, Tanrı Bay Ülgen'in kızları tarafından bulunmuş (Ögel, 1998: 55; Buluç, 1979: 328) ve insanların hizmetine sunulmuştur. Altay Efsanesi ise ateşi, Bay Ülgen iki taştan elde etmiş ve insanlara bunu öğretip, “bu ateş atamın kudretinden taşa düşmüş ateştir” (İnan, 1995: 66) demiştir. Altaylılar ateş ruhuna, “ot ezi”, Yakutlar aynı manada, “ot iççite” derler ve ateşe, temizleyici, kötülüklerden arındırıcı, kötü ruhlardan koruyucu, hastalıklardan arındırıcı bir hassa görürler (Buluç, 1979: 328; Roux, 1994: 185).

Türkler, bilinen ilk Türk devleti Hunlardan beri ateş iyesinin varlığına inanıp, ateş iyesine yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır (Eberhard, 1996: 100). Nitekim Kök Türklerle elçi olarak gönderilen Zemarkhos ve arkadaşları, kağanın karşısına çıkmadan önce Kök Türkler büyük bir ateş yakmışlar ve zillerle, trampetlerle buradaki kötü ruhları kovmuşlar ve elçileri de ateşten geçirmişlerdir (Ligeti, 1998: 64). Proto- Moğol kavmi sayılan Kitanlarda da ateş kültürüyle ilgili malûmatlara ulaşmakta ve Banzarov da bu uygulamaların Türklerden Moğollara geçtiğini iddia etmektedir (Ögel, 1995: 497; 1998: 560). Oğuz Destanında da Oğuz'un ağzı ateş kızılığında gösterilmektedir (ağzı atas kızılı erdi) (Ögel, 1998: 136). Bu ateş kızılığı ile belki de pak hâl anlatılmıştır. Karagasların inançlarına göre de ateş ıslık çalarsa bu , “uzaktan bir yolcu gelecek” anlamına gelmektedir. Ateşin ıslık çalması iyi değildir, Şeytanın geldiğini bildirir; o zaman artış otundan bir parça ateşe atmak gerektiğine inanırlar. Karagas dışındaki diğer Orta Asya kavimlerinin de ateşi kutsayıp, belli bir günde ateşe kurban sunup, dua okuduklarını Arap müellifler kaydetmektedir ve burada ateşin aldığı renge göre kehanette bulunduklarını öğrenmekteyiz (İnan, 1995: 67; 1998b: 211). Altay Türkleri de ateş dua ederken, “ güneş ve aydan ayrılmışsın” derler ve ateşe kötü bir söz söylemezler, su ile söndürmezler, ateşe tükürmezler ve ateşle oynamazlar (İnan, 1998a: 67). Kök Türklerin de ateşe tapıp, ağaçtan yapılma oturma yerlerine oturmayıp, hasır üzerine oturduklarını Batılı müellifler nakletmektedir. Tatarlar da ateşi, her türlü kötülüklerden arındırıcı, zehirlerden koruyucu olarak görmüşler ve ateşin bir iyesi olduğuna inanmışlardır (Ligeti, 1998: 88; Araz, 1991: 69). Beltir Türkleri

rinde de kurban merasimi sırasında doğuda ve batıda olmak üzere iki ateş yakıldığı, doğudaki ateşe “uluğ ot”, batıdaki ateşe de “küçük ot” dendiğini ve doğudaki ateşin kutsanıp, bu ateşlere rakı serptiklerini İnan bize aktarmaktadır (İnan, 1998b: 217). Kırgız ve Kazakların da çadırların ocağına bir kurban sundukları zaman, aile ilahını “od ata, od ana” diye çağırdıkları (Gökalp, 1995:253) tespit edilmiştir. Nitekim Altay ve Sibirya halklarının ateşe kurban sunduklarını, Soyotlar ve Altaylarda kurban olarak koyun, Buryatlarda kısırak, Beltirlerde ise Gök Tanrı’ya kurbanın kemiklerini ateşe attıklarını, Çuvaşların ateş iyesine “ateş ana, ateş baba”, Teleütlerin ise “ot ene” (ateş ana) dediklerini öğrenebilmekteyiz (Buluç, 328). Kök Türk, Hazar, Kuman, Kırgız ve tuna Bulgarları da cesetlerini ateşte yakıp kül haline getirir; böylece ateşin her şeyi temizleyeceğine, ölünün ruhlarını kötülüklerden kurtulacağı, kötü ruhların onlardan uzaklaşacağına inanılırdı (Kalafat, 1995: 63; İnan, 1998b: 210). Ölülerini yakma geleneğinin uzun yıllar var olduğunu, Çin İmparatorunun Kök Türk Kağanına yazdığı bir mektupta geçen, “artık ölülerini yakmadıklarını, atalarının yolundan ayrıldıkları için Tanrı’nın hışmına uğrayacakları” cümlesinden de anlayabiliriz (Ögel, 1995: 522-523).

Türkler İslâm dairesine girdikten sonra da ateş iyesi (ot iççite) ile ilgili kültlere devam etmişlerdir. Bunun en güzel örneklerini de Dede Korkut adlı eserimizde bulabiliriz. Türklerde “Ot Tekin” sözü ocağın prensi anlamında kullanılır (Ögel, 1995: 504). Dede Korkut’ta da, “Devletlü oğul kopsa ocağının közidür” (Ergin, 1997: 74) sözüyle bunu devam ettiğini görürüz. Ocakla ilgili yine Dede Korkut’ta “Kara mubdak dikilende ocak kalmış ” (Ergin, 1997: 100), “ocak gibi obrılı” (Ergin, 1997: 107), “ocağını söyindürün diyü söyleştiler” (Ergin, 1997: 169) sözlerinin sık sık geçtiğine şahit olmaktayız. Bu anlamının dışında ocak, Türklerde ailenin temel sembolü sayılmakta, (Ögel, 1995: 495) dolayısıyla küçük çocukla da ocak ve aile arasında bir bağlantı olduğuna inanılmaktadır. Eröz de “ocak”la ilgili olarak, “Atalar kültü, Ocak kültürünü doğurmuştur. Ocağın tütmesi, ateşin devamlı olarak yanması, ataların o ocakta, o yurttan, o çadırdan devamlı olarak bulunması demektir. Ataların canları ocağın içinde tecelli eder. Bunun için Türkler, ocağı ve ateşi kutsal sayıyor, ona secde ediyorlardı. Atalarla temasta olmanın bir yolu da ocak ve ateştir” (Eröz, 1992: 68) diyerek “çocuk- ocak- ateş” bağlantısına açıklama getirmeye çalışmaktadır.

Bugün Anadolu’da hastalıklara, nazara karşı mutlaka ateşten yararlanılır ve bu hastalıklara karşı yapılan tedaviye “alazlama” denir. Bu sözcük eskiden “alaslama” şeklinde söylenirdi (İnan, 1998b: 478; 1995: 68). Anadolu’da ev yapıldıktan sonra mutlaka kurban kesilir. Bunu Yakut Türklerinde de görmekteyiz (Ögel, 1995: 495). Osmanlı döneminde de “ulumuz kiçimiz, başına od yakıp, ocağına su koymayasın, Yezid ocağına su salma, bu tarik ile Yeniçeri Ocağına su koydular” sözleriyle ocak inancının ne kadar geçerli olduğunu öğrenmekteyiz. Manas Destanı’nda da “Ak Saykal ateşe (otko) selam kıldı” (Ögel, 1995: 507) şeklinde tazimden söz edilir. Alkanısı denilen kötü ruhu korkutmak için “Ocaklı”dan yararlanılır.

ması ve al'ın (kırmızı) ateşle ilgisi de dikkatten kaçmamaktadır. Yine Anadolu'da kullanılan, "ocağın batmasın veya batsın, ocağıma incir diktin, ocağın sönsün veya sönmesin, ocağıma kuruttun, ateşe ve suya yiğitlik olmaz, gözünden ateş çıkıyor, ateş parçası, ateş gibi çocuk" gibi beddua ve alkışlarda (iyi dua) hep ocak iyesinin gücünü görmekteyiz. Tunceli yöresinde de "dağdan gelmez, taştan gelmez, evde olur, hiç istenmez" (Çelebioğlu-Öksüz, 1995: 244) bilmecesi, ateş iyesinin halk için ne kadar önem arz ettiğini göstermektedir.

2.1.1.6. Kişioğlu ve Atalar Kültü

Türk inanç sisteminde kamlara güç veren, ona şahsiyet kazandıran, göksel uçuşu gerçekleştiren, hastalıkları iyileştirmede yardımcı olan ruhlar vardır ki bunlara töz, arvak ya da iya kil (Emeget) isimleri verilir (İnan, 1995: 81; Buluç, 1979: 318; Güngör-Günay, 1997: 53; Eröz, 1992: 126). Bu ruhlar hemen her varlıkta tezahür edebileceği gibi, hayvan olarak genellikle ayı, kurt, sığır, geyik, tavşan şeklinde, kuş olarak kaz, kartal, baykuş şeklinde de ortaya çıkabilir. Altaylılarda ölmüş kamların ruhları başta olmak üzere ölülerin, ecdatların, ölmüş kudretli Şamanların ruhları, tözler çoğalınca boy ve oymağın Cedd-i Alasının ruhu bunların başına geçer. Bu ruhlar kama yoldaş olup, ona güç verirler (Buluç, 1979: 318). Yakutlar ise koruyucu bu ruhlara iya kil (ana hayvan) derler ki bu Yakutlara göre, Kamın herhangi bir hayvanda tecessüm ettiği canıdır (Buluç, 1979: 318; İnan, 1995: 81; Eröz, 1992: 126; Araz, 1991: 75; Kalafat, 1995: 67). İya Kil ölürse, Kam da ölür (Eröz, 1992: 126). Başlangıçta bütün insanların İya Kil'inin olduğu kabul edilmektedir (İnan, 1995: 81). Kırgız- Kazaklarda da büyük adamların Eş-Arvağı olduğuna inanılır (İnan, 1995: 82).

Çin kaynaklarının naklettiği kurttan ya da ejderhadan türeme motifleri bu kişi ruhundan başka bir şey değildir (Eberhard, 1996: 67-86) Kore kavimlerinden Fuyüler hayvanın koruduğu bir çocuktan (Eberhard, 1996: 17), Gav-liler bir sihirbazla bir ayının evlenmesinden (Eberhard, 1996: 19), Hun kavimlerinden Gav-Çığlar dışarı atılan bir kızın kurtla evlenmesinden neşet etmiştir (Eberhard, 1996: 73). Tu-Cüelerin (Türklerin) ilk dedeleri dişi bir kurt tarafından emzirilmiştir (Eberhard, 1996:86). Hun İmparatoru Motun'un (Mete- Bakatur) soyu ejder idi ve daha çok erken devirlerde bir ejder kültürünün böylece Türklerde teşekkül ettiğini öğrenmekteyiz (Eberhard, 1996: 77). Sonradan bu kültürün unutulduğunu, sadece 12 Hayvanlı Türk Takviminde yaşadığı görülmektedir.

Kök Türk devrinde de hayvanlarla ilgili efsanelerin yoğun olarak yaşandığını bilmekteyiz. Kök Türk efsanelerinden birinde, Kök Türklerin ataları anlatılırken, resine "A Pang- Pu" denmektedir ki bu kişinin 17 tane büyük ve küçük kardeşi varmış. Bunlardan birinin adı "İci- Ni- Su- Tu"dur ve bu çocuk kurttan türemiştir. İci-Ni-Su-Tu'nun kızlarından birisi de "leylek" olmuştur (Ögel, 1995: 27-28). Kök Türklerin resmî olarak tanıdığı efsane ise kurttan türeme efsanesidir. Efsanede, Lin kavminin işgal ettiği yerlerde hiç kimseyi diri bırakmadığını, bir çocuğun ayaklarını keserek bıraktıkları anlatılır. Bu çocuk da bir kurtla evlenir ve kurt da

10 tane çocuk doğurur (Ögel, 1995: 20-21). Aynı tipte efsaneler Wun-Sunlar ve Kao- cılarda da (Ögel, 1995: 17-18) anlatılır.

Eski Türklerde kurt, ejderha inancı yanında kartal inancı da mühim bir yer kaplar. Bu inanç, sadece Türklere özgü değildir. Slav, Bizans, eski doğu kavimleri de bu inancın temsilcisi durumundadır. Türkler için önemini gösteren en güzel örnek de Kül Tigin'in büstünün üstündeki serpuşun ön tarafında, kanatları açık kartal kabartmasının olmasıdır Kafesoğlu, 1998: 299). Ayrıca Yakutlar ve Altaylardaki Teleüt Türklerinde ve Şatolarda kartalın önemli bir yeri vardır (Ögel, 1998: 595-599). Türklerde kartal kadar önemli bir hayvan da geyiktir. Efsaneye göre, Kök Türklerden biri bir deniz meleği ile ilişki kurar. Günün birinde bir avcı bir ak geyik öldürür. Deniz ruhu kız, bir ak geyik donuna giriyor ki bundan sonra kurban bu avcının kabilesinden veriliyor (Ögel, 1995: 103). Cengiz Han'ın ana tarafında atası olan maral da âlâ, güzel bir geyiktir. Yakutlar geyiğin kulaklarına küpe takıp, serbest bırakırlarmış ve bunu Tanrı'ya armağan olması için yaparlarmış (Ögel, 1995: 104). Bu inancın daha sonra da devam ettiğine şahit olmanız, der. Yine Geyikli Baba'nın geyiklere binmesi, Abdal Musa'nın geyik donuna bürünmesi, Hatayî'nin bu hayvandan "geyik erenler" (Eröz, 1992: 133) diye bahsetmesi bu inancın köklerini izaha yeter. Dede Korkut'ta Bamsı Beyrek'in bir geyiğin peşinden gelerek Banı Çiçek'i tanınması, bu inancı orta dönem diye bildiğimiz çağlardaki şekli olsa gerek.

Türklerde yukarıda saydığımız hayvanlar yanında şahin ve doğan da "don değiştirme" motifinde önemli bir yer oynar. Hacı Bektaş Veli Anadolu'ya güvercin donunda gelir, Hacı Tuğrul ve arkadaşları da onu doğan donunda karşılar (Eröz, 1992: 128). Abdal Musa da "âli oldum, âdem oldum bahane; güvercin donunda geldim cihana" der. Yaratılış Destanında geçen kara kaz ve Kızılbaşlardaki "kaz ayağı" (Ögel, 1995: 550) resmi de bir ruhu temsil etmektedir.

Türk inançlarında "Turna" da önemli bir mahiyet arz eder. İbn-i Fazlan'ın anlattığına göre, Başkurtların bir kısmı turna kuşuna tapar (İbn-i Fazlan, 1995: 43). Hacı Bektaşî Velî Velâyetnamesi'nde Ahmet Yesevî'yi davete giden yedi er turna donuna girerek Türkistan'a uçarlar. Ahmet Yesevî de karşılık olarak bunlara yedi er gönderir. Bu erler de turna donuna girerek diğer erenleri Semerkant (Seyhun) nehri üstünde karşılarlar (Eröz, 1992: 134).

Yukarıda bir kısmı verilen inançlar, Türkler Anadolu'ya geldikten sonra da devam etmiştir. Oğuzların 24 boyundan her birinin bir kuşu ongon sayması, 12 Hayvanlı Türk Takvimi, Dede Korkut'ta geçen " kurdun yüzü mübarektir, kurt ile haberleşeyim (Ergin, 1997: 101) anam adını sorar olsan Kağan Aslan (Ergin, 1997: 214), tülû kuşun yavrusu, Amit suyunun aslanı, Karaçuğun kaplanı" (Ergin, 1997: 201) gibi sözlerle, Tepegöz'ün doğum olayı ve peri kızıyla bir çobandan doğması, (Ergin, 1997: 207-208) Boğaç Han Hikâyesi, bu anlamda verilebilecek örneklerdir.

Anadolu'da basılı mevlit kitaplarında "Hikâye-i Geyik" kısmı bulunur ki okla yalanan geyik, aynı yerde bir derviş kılığında ortaya çıkar (Ögel, 1995: 108). Dervişin geyik donuna girmesi kişi ruhuyla alâkalı bir olaydır. Anadolu'da "ermiş, evliya, baba, velî, eren, derviş" gibi tiplerin uçtukları inancı, bu anlamda kökleri çok eski olan inançlardır (Araz, 1991: 70). Bu tiplere, keramet gösterdiklerine inanılarak oldukça fazla ilgi ve sevgi gösterilir. Ayrıca geyik motifinin Fin-Ugor kavimlerinde de çok yoğun olması bu inançların Orta Asya orijinli olduğunu kanıtlamaktır (Ögel, 1998: 577). Koç da Türklerde çok eskiden beri bilinen belli başlı ongunlardan biridir. Eski Türk inancına göre, pars, kaplan, aslan gibi yırtıcı hayvanlar gündüzü, koç, koyun, boğa gibi hayvanlar da geceyi temsil etmektedir. Bugün Anadolu'da evlerin önüne koç boynuzu, kafası, geyik boynuzları asılarak, evler nazardan korunmaya çalışılmaktadır (Çay, 1990: 62). Adana Ceyhan'da koyunla ilgili olarak anlatılan efsane, koyun ve koçun mevkiini ilahi kaynağa götürmektedir (Boratav, 1995: 8). Bu da bize, eskiden de bu hayvanların ilahi kaynaktan geldiklerine dair inancın varlığını ispat etmektedir. Bektaşî babalarından Barak Baba'nın iki boynuzlu bir keçe başlık giydiği bilinmektedir (Çay, 1990: 62). Barak, sözcüğünün de "bir tür mitolojik köpek cinsi" olduğu düşünülürse, konu daha iyi izah edilmiş olur. Ayrıca, "Nefes Oğlu" motifi de ervah ruhuyla alâkalıdır ve Anadolu'nun birçok yerinde bugün olmasa da geçmişte bu motife fazlaca rastlamak mümkündür (Bartholameaus, 1998: 48). Yine bu motifle ilgili olarak "nefsi ve nesli güçlü bir kimseden dua almak" (Kalafat, 2000: 10) önemli bir inanç sayılır. Bunu Manas Destanı'nda "ağzı dualı" şeklinde görmekteyiz. Aynı zamanda savaşlarda "yeşil sarıklıların" önemli bir rol oynadığı dilden dile anlatılır (Kalafat, 2000: 16).

Yukarıda zikredilen bütün sözler ve uygulamalar, tarihin karanlık devirlerinden bize ışık tutan ipuçlarıdır. Tarihi çok eskilere dayanan bu pratikler ve sözler, uygulamada çok zayıfsa da atasözlerimizde, deyimlerimizde, efsanelerimizde, ağıtlarımızda, destanlarımızda, masallarımızda... kendini saklamayı bilmiştir. Bu iye ve bu iyeye bağlı pratiklerin çok açık görülememesi, belki İslâmî inançların, belki de Atalar kültürüne daha fazla kaymasıyla izah edilebilir. İslâm'ın Sünnî akidelerine bağlı yörede İslâmî inançların baskın geldiği durumlar da olmuş olabilir. Alevî, Bektaşî ve Kızılbaş Türkmenlerinde daha net olarak görülen bu uygulamalar, bu anlamdaki tezimizi güçlendirmektedir. Sonuç ne olursa olsun- ister açık, ister kapalı- mevcut motifler, sözler ve pratikler eski inançlarımızla bire bir örtüşmekte ve halkın hafızasında varlığını yaşatmaktadır.

Türkler ata ruhlarına oldukça önem verip, bu ruha "anrak, arbak" ya da "töz" demektedirler. Bunlar, atların ya da ölmüş büyük Kamların birinin ruhunu temsil ederdi. Kamlar bu tözlere, "bu babamın, bu anamın tözü" derlerdi.

Tarihi en eski Türkler olan Hunlar bu anlamda ölümlerine büyük değer vermişler, ölüyü gömerken malını mülkünü de beraberce gömmüşlerdir. Hunlar ölüm merasimini belli bir tertip içinde yaparlar ve ölüyü de gömmeye götürürken grup-

lar halinde takip ederler (Eberhard, 1996: 76). Hatta ölüyle birlikte malını mülkünü gömer, mezarın etrafını taşlarla örtüp, hayvanlar kurban ederler. Kurban edilen hayvanın kafatasını bir sırıga geçirip mezarın başına asarlar, arkasından at yarışları yapıp, atları da kurban ederlerdi (Eberhard, 1996: 94). Bunlarla da kalmazlar, matem sembolü olarak yüzlerini çizerler, ölünün hayattayken öldürdüğü adam sayısınca mezarının üzerine taş(balbal) dikerlerdi(Eberhard, 1996: 86). Benzer âdetlerin Tobalarda da olduğunu görmekteyiz. Onlar da bir taş mezar yapıp, bu mezarda kurban kesip, kayın ağaçları dikerler ve bunlardan büyük ormanlıklar meydana gelirdi(Eberhard, 1996: 80). Türklerden sayılan Kao-çılar da ölülerini atları ve silahları ile gömerlerdi (Ögel, 1995: 17). Çinlilerin Hunlar hakkında verdiği bilgilerin aynısının Kıpçaklarda da var olduğunu; Kıpçakların da mezar etrafına sarıklar astığını, mezarın yanına kimiz ve et koyduklarını, mezarın üstüne höyük (kurgan) yaptıklarını (Barthold, 1947: 517, 518) öğrenmekteyiz. Daha sonraki dönemlerde de bu gibi âdetlerin devam ettiğini Bizanslı elçilerin kaynakları bize nakletmektedir. Türkleri ziyaret eden Bizans elçileri, yas törenine denk gelmişler, Türkler de bunlardan yüzlerini çizmelerini istemiştir (Ligeti, 1998: 72).

Türklerin Hunlardan sonraki en parlak devrini yaşayan Kök Türkler de Atalar ruhuna istinaden Hunlara benzer merasim yapmışlardır. Kök Türlerin kültürü bu anlamda Kunlarla büyük koştuluklar arz eder. Kök Türkler, “ölen adamın cesedini bir çadıra koyup, ölünün at ve koyunlarını çadırın önüne sererler ve ölünün ruhuna hediye ederler. At üzerinde çadırı yedi defa dolaşıp, yüzlerini bıçakla keserler ve yüksek sesle ağlarlar. Böylece gözyaşı kanla akmakta, muayyen bir günde de ölünün at ve diğer eşyalarını cesetle yakmaktalar. Bu külleri de toplayıp belli bir zamanda gömmekteler” (Radloff, 1994: 124-125). Mezarın üzerine de ölünün taklidini dikerler ve bunlar onun hayatta iken iştirak etmiş olduğu bütün savaşları gösterir. Yalnız bir adam öldürmüşse bir tek taş dikerler. Bu geleneğin yaşadığını Kök Türk Yazıtlarında da görmekteyiz. Yazıtlara göre ölünün ardından “yasçı, ağlayıcı” getirilmekte, merasime katılanlar saçını, kulağını kesmekte; atını, samurunu, sincabını kurban olarak sunmaktadırlar. Aynı geleneğin Oğuzlarda da olduğunu; Oğuzların da mezar üstüne kurgan (höyük) yaptığını, balbal diktiğini, kesilen hayvanların deri, ayak, baş ve kuyruklarıyla beraber sarıklara astıklarını Fazlan’dan öğrenebilmekteyiz (İbn-i Fazlan, 1995: 14). Yine Fazlan’a göre, “büyüklerle rab denmekte, birisi reisine bir şey danışmak isterse, ‘Ey rab-bim, şu hususta ne yapayım?’ demektedir (İbn-i Fazlan, 1995: 34). Bulgar Türklerinde de Kök Türk ve Kunlara benzer şekilde merasim yapıldığını, “en çirkin, en vahşi şekilde ağladıklarını, ölenlerin silahını kabrin etrafına koyduklarını, iki sene matem yaptıklarını, iki sene sonra kabrinden bayrağı indirip, tıraş olduklarını, böylece matem bittiğini” (İbn-i Fazlan, 1995: 67) tespit edebilmekteyiz. Kaşgarlı Mahmut da yuğu, “ölümden sonra üç veya yedi gün sonra verilen yemek” (1998c: 143) diye tanımlayarak, eski bilgileri teyit etmektedir.

Yukarıda bahsedilen geleneklerin Türkler Anadolu'ya geldikten sonra da devam ettiğini Dede Korkut'ta görmekteyiz. Beyrek'in esir düşmesi üzerine annesi, "acı tırnak ağ yüzüne çaldı, al yanağın çekti, yırttı, kargı gibi kara saçını yoldu... Bu nu işitip Kıyan Selçuk oğlu Deli Dünder ak çıkardı, kara giydi"(Ergin, 1997: 130) denilmekte, Kazan'ın evinin yağmalanması üzerine Kazan, "kara kıyma gözleri kan yaş dolar, kara bağı sarsılır" "(Ergin, 1997: 130) gibi cümlelerle bu geleneğin çok önemsendiğini, bu tasvirler bize bütün açılığı ile anlatmaktadır.

Türklerin atalar suretine "Töz/Tös/Tangara/Eren/Ongon" (İnan, 1995: 42) demeleri, bu kelimelerin de "asıl, menşe, kök" anlamında kullanılması, bunların Atalar ruhunu hâtırası olarak yapıldığını göstermektedir.

2.2. Yer-Su Kültleri

2.2.1. Çamlıca ve Aydoğdu Örnekleri

1.2.2.1. Dağ ve Tepe Kültü

Seyit Ali Sultan Ocaklılarda özellikle dağ ve ağaç kültürünün yoğun olarak yaşadığına tesadüf edilmektedir. Bu ocaklılar, yağmur duasına ve Hıdırellez'de Al Dede ve Arap Dede denilen ve üstünde yatır olan dağlara çıkmaktadırlar. Mayıs 6'sı de denilen Hıdırellez'e bütün Çamlıca köyü ve çevre köylerden gelen iştirak etmektedirler. Burada kurban kesilir, evden götürülen yiyecekler ortak olarak yenir, buralara kalabalık gitmek daha makbul sayılsa da ferdi olarak gidenler de olmaktadır. Yine Valilik Konağı'nın olduğu tepeye de Alaçam denmekte, onun karşısındaki çam ağaçlarıyla örtülü alana da Gaip Erenler adı verilmektedir. Alaçam, Gaip Erenler denilen yere göre daha makbul sayılmakta ve orasının insana daha çok dokunacağı (zarar vermek anlamında) kabul edilmektedir. Hem Gaip Erenler hem Alaçam hem de Seyit Ali Sultan'ın tekkesinin olduğu yerden kesinlikle ne bir ağaç ne çalı ne de kozalak alınmakta, alındığı takdirde alan kişinin başına mutlaka bir bela geleceğine inanılmaktadır. Türbenin etrafındaki ağaçlar kesilmek zorunda kalırsa bile kesinlikle yakmak için kullanılmamaktadır. Ocak Dedesi Ali Rıza Kayıhan kız kardeşinin kozalak getirdiği için fistanından tutuşup yandığını söylemektedir. Aşağı Çamlıca denilen ve Sünni olan köylülerin buradan kozalak götürüp ateşe attıklarında kozalakların kurbağaya dönüştüklerini kendilerine söyledikleri anlatılmaktadır. Yine Alacaatlı adı verilen çam ağaçlarıyla kaplı yerden de eskiden tef seslerinin geldiğine, bu sesin ona yaklaştıkça uzaklaştığına, uzaklaştıkça sesin yaklaştığına inanılmakta, buraya eskiden çocukların tedavi için götürüldüğü kaydedilmektedir. Yine Al Dede'nin olduğu bölgede yayılan hayvan sürülerinin bile bazen huzursuz olduğu, Al Dede'nin kendini rahatsız edenlere karşı varlığını hissettirdiğine inanılmaktadır. Ayrıca, Okçu köyünün olduğu yerde Fatma Ana denilen bir yer olduğu, Ocaklıların oraya Sarı Kız Ana da dediği de tespit edilmiştir.. Ayrıca Kurt Baba denilen yerin olduğu da söylenmekte, ancak orada yatırın veya türbenin olmadığı söylenmektedir. Ayrıca, Cem sırasında kullanılan, "bütün alçakta yüksekte yatan eren ve evliyaların

himmeti üzerinize ola, gerçeğe Hü" sözü de eren ve evliyaların yatırların daha çok nerede olduğunu gösterdiği gibi, yüksek yerlere verilen önemi de göstermesi açısından kayda değerdir.

1.2.2.2. Taş ve Kaya Kültü

Çamlıca Ocaklılarda Taş ve Kaya kültürünün izlerine pek fazla rastlanmamaktadır. En dikkati çeken uygulama ağaç kültürüyle karışık olarak karşımıza çıkmaktadır. Çamlıca ve Aydoğdu köylerinde çocuğu olmayan ailelerin çam dalına delikli taş asarak Allah'tan çocuk istedikleri eskiden yapılan fakat şimdi unutulmuş bir uygulama olarak zikredilmektedir. Yine su kültürüyle karışık olarak ve Anadolu'nun muhtelif yerlerinde görülen Yağmur Duasının benzeri burada da sık sık yapılmakta, yağmur duasına çıkarken çay kenarından yetmiş bin taş toplanmaktadır. Bu ocaklılar, Bebekli Kaya denilen yerin isminin de hamur yoğuran bir kadının, hamuru teknenin dışına taşıması ve akabinde bebeğini sırtına alması sonucu taş kesilmesine dayandığına inanmaktadırlar.

1.2.2.3. Ağaç Kültü

Daha önce söylendiği üzere bu Ocak'ta en tipik ve zengin uygulamalar dağ ve ağaç kültürlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu Ocak'a göre çam ağacı kutsaldır, çam ağacı bu ocaklılarda bedensel tedavilerde kullanıldığı gibi ruhsal olarak da insanı koruduğuna inanılmakta, hatta ona zarar gelmesi halinde zarar verecek insana onun da zarar vereceğine inanılmaktadır. Bu köylerde Öpülençam denilen bir çam ağacının kutsal olduğu kabul edilmektedir. Bu ağaca yıkılmadan önce niyaz edildiğine, etrafında üç defa döndüğüne ve salavat getirildiğine Ocak Dedesi Ali Rıza Kayıhan bizzat şahit olduğunu zikretmektedir. İnanca göre Aydoğdu köyüne Cem'e giderken çocukları bu ağacın altına yatırıp gittiklerini, gelirken de buradan aldıklarını ve çocuklara hiçbir zararın gelmediği kabul edilmektedir. Bu çam ağacına niyaz edildiğini ağaca isim olan "Öpülençam" da göstermektedir. Ağaç burada tedavi de çokça kullanılmaktadır. Uygulamaya göre, çocuğu olmayan aileler çam ağacına delikli taş asmakta, hasta olan bebekler çam fidanın arasından geçirilmekte, kesilen kısım tekrar birleştirilerek bağlanmakta, çam fidanın yeşermesiyle çocuğun da iyi olacağına inanılmaktadır. Özellikle fitik olan çocuklar için bu uygulama yapılmaktadır. Bunun yanında yüzde ve elde çıkan sihil için çam ağacından yaprak alınmakta, sihile batırılmakta ve çam yaprağının kurumasıyla sihilin de kuruyacağına inanılmaktadır. Seyit Ali Sultan Türbesi'nin etrafındaki ağaçlara çaput, bez bağlandığı söylenmekte; fakat şu hâldeki durumuyla burada ağaçlara bez bağlandığı görülmemiştir.

1.2.2.4. Su Kültü

Çamlıca Ocaklılarda su kültürünün de çok yoğun olduğu dikkati çekmektedir. Her şeyden önce bu Ocaklılara göre Seyit Ali Sultan Türbesi'nin önünden çıkan suyun Zemzem kadar değerli olduğu, Sünnilerin bile bu sudan gelip sık sık su aldıkları söylenmektedir. Çamlıca köylüleri, su içmeye başlamadan önce "Bismil-

lahirrahmanirrahim" demekte, suyu içtikten sonra da "Selamullah Ya Hüseyin" şeklinde formel ifadeler kullanmaktadırlar. Yine su kültüyle ilgili olarak ilginç uygulamalardan biri de "cenaze yıkama" sırasında çeşmeden su getiren kişi arkasına bakmadan su getirmekte, arkasına baktığında başına bir iş geleceğine yorumlanmaktadır. Cenaze yıkandıktan sonra da kalan su ile eller ve yüz yıkanmakta, böyle yapılarak ölen kişinin rüyada görüleceği düşünülmektedir. Cenaze gömüldükten sonra da mezarın üzerine mutlaka su dökülmekte; fakat, daha sonraki ziyaretlerde su dökme geleneğinin olmadığı söylenmektedir. Bu ocaklılara göre, rüyada su görmek aydınlığa ve iyiliğe işarettir. Bulanık su ise, kötülüğe ve felakete işaret olarak kabul edilmektedir. Bütün Anadolu'da olduğu gibi gurbete gidenin ardından su serpmekte ve "su gibi gitsin, su gibi gelsin!" şeklinde alkış yapılmaktadır. Çamlıca Ocaklılar, Cebail kurbanın nereden geldiğine dair izahta bulunurken Altayların Yaratılış Efsanesini benzer bir efsaneyi aktarmaktadırlar:

"Yer-Gök su iken, cümle âlem yok iken, Allah dört meleği gönderiyor. Dört melek sürekli uçuyor, yoruluyorlar. Allah'a, "Yetmedi mi Rabbim!" diyorlar. Allah bir kubbe yaratıyor. Melekler benlik koyuyorlar. Allah yine uç emrini veriyor bunlara. Bunlar üç yüz sene uçuyorlar. Allah bunlara yine soruyor: Ben kimim, siz kimsiniz, diye. Onlar da siz Haliksiniz, biz Mahlukuz diyorlar. Allah bunları kendi katına alarak melek yapıyor. Bundan sonra yer-gök ayrılıyor ve Hz. Âdem yaratılıyor." Çamlıca Ocaklılara göre, su mürşit, ateş Muhammet'tir. Mürşit arındırır, ateş de çiği pişirir ve olgunlaştırır. Bu manada Hz. Peygâmbir ateş, Hz. Ali de su olarak kabul edilir. Yine nazara karşı suya tuz, ateşe de un atma geleneği devam etmektedir. Daha önce anlatıldığı üzere, yağmur duasında kullanılan yetmiş bin taş mutlaka çay kenarından toplanmaktadır. Çamlıca Ocaklılar, Âyini Cem'i muntazam olarak yapmaya çok dikkat eden bir ocaktır. Erkânın sürmesi bu ocaklılara göre olmazsa olmazlar arasındadır. Erkân'da en önemli hizmetlerden biri de "Sakka Suyu" hizmetidir. Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi anısına yapılan bu hizmet, Türklerde suyun ilâhî boyutu göstermesi açısından da önemlidir. Suyla ilgili ilahî kaynaklı bir çok bilgiyi bilinçaltında muhafaza eden Ulu Türkmen, Anadolu sahasına geldikten sonra bu bilgiyi yenin dinin ve inançların esaslarına uydurarak korumayı bilmiştir. Buna ek olarak, bütün Anadolu'da bilinen "yüzü, suyu hürmetine" sözü cemde sürekli olarak din ulularını, evliya ve erenleri anarken tekrar edilir.

1.2.2.4.5. Ateş (od/ocak) Kültü

Ocak, Türklerde hem soyu hem de evde ateş yanan yeri temsil etmesi açısından birçok pratiğe konu olmuştur. Alevi-Bektaşî kültürde Ocakzade olmayanların Dedelik makamına gelememesi bu açıdan el alınıp incelenmelidir. Çamlıca Ocaklılarda da Ocakzade olmayan kişi, Dedelik (Posnişin) makamını işgal edemez, cem yapamaz, erkân yürütemez. Bu açıdan, Eski Türklerdeki Ocağın kutsallık ve Kut (Allah tarafından verilen ihsan, inayet) arz etmesi de Ocak Kültüyle il-

gildir. Bu durum, eski Türklerde aynı zaman da din adamlığı (Kamlık) kurumunun da vazgeçilmezleri arasındadır. Kam olmak için Kam soyundan gelme geleneği Anadolu'da Dede olmak için Dede soyundan gelme esasına dönüşerek yaşamaya devam etmiştir. Hem Sünnilerde hem Alevilerde yaşayan Ocak Aile (Sihil Ocağı, Terme Ocağı, Fıtık Ocağı) gibi geleneksel uygulamalar da köklerini eski Türklerdeki Kamlık (Otacı, Hekim, Atasagun, Baskı) sürecinden almaktadır. Cem evlerinde eskiden beri postun sağ tarafında olan ocaklık da bu kurumun şekil değiştirmiş hali gibi görünmektedir. Gerçi bugün için, Cemevi'de var olan Ocaklıklar eskiden elektrik olmadığı için, ısınma ve aydınlanma için kullanılıyor-du şeklinde izah edilse de bu izah, geçmişten gelen geleneklerin unutulmasına bağlanabilir. Aksi takdirde, Hacı Bektaş Dergâhı için verilen "Karakazan Hakkı" ve Dedelik yapma için bu dergâhtan bir mürşidin gelip önce Dede'yi Pençe-i Ali Abâ'dan geçirmesi neyle yorumlanacaktır? Üstelik bu Karakazan için anlatılan birçok menkıbeyi de nereye koyacağız?

Çamlıca Ocaklılarda, en az diğer kültler gibi ateş kültü de çok birçok inanç ve uygulama yönüyle karşımıza çıkmaktadır. Ocak bunlara göre kutsaldır. Şu anda Cemevi'nde ocaklık bulunmamakta; fakat geçmişte var olduğu da kabul edilmektedir. Cemdeki "Çırak (Çerağ) Uyandırma" hizmeti de yine "Sakka Suyu" hizmetinde olduğu gibi eski Türklerde ateşin kudretiyle izah edilebilir, kanaatindeyiz. Cemde çırak'ın sönmesi uğursuzluğa işarettir. Ateşin gücünü göstermesi açısından bu yörede söylenen "Ocağına kudret yalını düşün" sözü dikkate şayandır. Bu Ocaklılara göre ateşe işlemek büyük günahlardandır. Bu soruyu sordüğümüzda Ocak Dedesi Ali Rıza Kayıhan'ın defalarca "Tövbe" demesi ayrıca ateşe yönelik inancın psikolojik yönüne işaret etmektedir. Yörede yaşayan önemli sözlerden biri de "Ateşle suyla oynanmaz" sözüdür. Kutsala temas etmekten çekinen Türk, bu çekincesini bu şekilde yaşıyor olmalı. Yörede ateşten sese gelmesi "dedikodu" yapıyor şeklinde yorumlanmakta, ateş eski Türklerde olduğu gibi temizleyici özelliği ile ortaya çıkmaktadır. Çamlıca Ocaklılarda suyun mürşit, ateşin de Hz. Peygamber olarak görülmesi bu tezi kanıtlar niteliktedir. Ateş kültüyle ilgili olarak yine ateşe soğan, sarımsak atılmaz, bayramlarda kurban kesemeyenler, birine yardım edemeyenler ateşe un atarak bu isteklerini gerçekleştirmiş sayılır. Bu uygulama cuma akşamları da yapılır.

1.2.2.6. Atalar Kültü

Gök Tanrı dini olarak adlandırılan eski Türk dininde insanlarla ölmüş kişiler arasında sıkı bir bağ olduğu kabul edilmekte; ölenle sağ olan arasındaki bu sıkı ilişki, ardı arkası kesilmeyen bir saygıyı da beraberinde getirmektedir. Bu saygı bazen kurban kesip "aş verme" şeklinde tezahür ettiği gibi bazen de "yas tutma" gibi davranışlarla ortaya çıkabilmektedir.

Eski Türklerde atalar kültünün en bariz örneği her yıl iki defa atalar mağarası denilen yüksek yerlerin ziyaretler edilmesi ve burada kurban kesilmesidir. Çamlıca ve Aydoğdu köyleri de her yıl Kurt Baba, Sarı Kız Ana, Arap Dede, Al Dede deni-

len yerlere giderler ve burada kurban kesip dua ederler. Cuma akşamları ve mübarek günlerde de buralara gidilir ve mum yakılır. Hidrellez şenlikleri bütün Kültür tahya'da olduğu gibi bu köylerde de yüksek ve üzerlerinde yatır olan yerlerde yapılır. Şenliklere bütün köy halkı ve çevre köyler de katılır. Yemekler yenir, yatırımlar ziyaret edilip yüz sürülür ve dualar yapılır. Âşıklar saz çalarlar, nefes okurları ve Alevî köylerden gelenler semah dönmeyi ihmal etmezler. Son yıllarda bu şenlikler çerçevesinde "Sempozyum" yapma geleneğinin de oluşmaya başladığı görülmektedir. Yağmur duası da buralarda yapılır ve herkes bu faaliyete iştirak eder.

Ocak atası sayılan Seyit Ali Sultan Türbesi kısmet açmak, hastalıklardan kurtulmak, çocuk sahibi olmak gibi amaçlarla ziyaret edilir, türbenin etrafında üç kez dönülür, türbede cevher denilen yerden toprak alınır, bu toprak evlere götürülür ya da yalanır, bazen de türbede ya da yatırda bulunan bezlerden bir parça alınıp eve götürülür. Sırtı ağrıyan kişiyi, ağrıyan yerlerine türbede bulunan geyik boynuzu sürerek tedavi ederler. Çocuğu olmayan ailelere buraya adak adadıktan sonra çocukları olursa bu adaklarını türbede keserler ve çocuklardan kız olana Satı, erkek olanına da Seyit Ali ismini verirler. Askere gidenler de bu türbeyi mutlaka ziyaret ederler, türbeye niyaz edip dua ederler. Yine türbenin etrafındaki ağaçlara çeşitli dilekler için bez, çaput bağlanır.

Türbenin olduğu yerdeki ağaçlar zorunlu kalınmadıkça kesilmez. Türbenin etrafında olan korunun Seyit Ali Sultan'a ait olduğu ve geyiklerinin burada yayıldığı kabul edildiği için buradan da herhangi bir dal, çalı çırpı alınmaz veya kesilmez. Kesen kişilerin başına türlü felaketler geleceğine inanılır. Yine Seyit Ali Sultan türbesinin ruhu olduğu inancına dayalı olarak türbeye nur indiğine, bazı kutsal varlıkların ancak türbede görüleceğine inanılır. Yukarıda anlatıldığı üzere türbede nur görülmesinin erkânın iyi yolda gittiği şeklinde yorumlandığı gibi, düğünlerde türbede "Al Duvaklı Gelin" gördüğünü söyleyenler de vardır.

Yörede ölen kişinin ardından hemen "kabir kurbanı" kesilir. Ölü gömüldükten sonra gelen misafirlere verilir. Öldüğü günün akşamı çevreden, konu komşudan gelen yemeğe de "Eren Aşı" adı verilir. Ölü yıkanılan suyla abdest alınır, el yüz yıkanır ki, amaç ölen kişiyi rüyada görmektir. Ölen kişi de rüyada görüldüğü zaman elma, armut, şibit (bir çeşit yufka ekmeği), şeker ve helva dağıtılır. Mezarlıklar en çok cuma akşamları, arife günleri ve miraç geceleri (özel dinî geceler anlamında) ziyaret edilir. Öldüğü gün, mezara koyulduktan sonra toprağa su serpilir, mezarına toprak atılırken kürek elden ele verilmez. Kulak çınlaması, "mezarlıkta beni anıyorlar" şeklinde yorumlanır. Mezarlıklar elle gösterilmez. Mezarlıkların, mezarlıkta yatan kişiyi cinden, şeytandan koruyacağına inanılır. Çocuk doğduktan sonra ilk yemeği ailenin en büyüğü tarafından yedirilir. Anadolu'nun hemen her yerinde olduğu gibi kabirlerin başına kurt-kuş içsin diye, suluklar yapılır. Bayramlarda kabirler mutlaka ziyaret edilir ve dua yapılır. Genellikle Fatıha ve İhlâs sureleri okunur.

KAYNAKLAR

- ARAZ, Rifat. (1991). Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği. AKM Yay. Ankara.
- BANARLI, Nihat Sami. (1998). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi -I. İstanbul.
- BARTHOLD, V.V. (1975). Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler. Hzl: Kazım Yaşar Kopraman, İsmail Aka KB Yay. Ankara.
- BARTHOLOMAEUS'UN Türklerle İlgili Yazıları. (1998). Çev: N. Melek AKSULU KB Yay. Ankara.
- BULUÇ, Sadedin. (1979). "Şaman". İslâm Ansiklopedisi. C.XI, MEB Yay. İstanbul.
- CÜVEYNİ, Alaaddin. (1999). Ata Melik, Tarih-i Cihan Güşa. Çev: Mürsel ÖZTÜRK. KB Yay. Ankara.
- ÇELEBİOĞLU, Amil-ÖKSÜZ, Yusuf Ziya. (1995). Türk Bilmeceler Hazinesi, Kitabevi Yayınları. İstanbul.
- ÇOBANOĞLU, Özkul. "Türk Kültür Tarihinde Su Kültü", Türk Kültürü Dergisi. S.361., Yıl.31.
- DİLEK, İbrahim. (1996). "Altay Türklerinde Halk İnanışları", Bilig Dergisi. S.3. Güz.
- EBERHARD, Wolfram (1996). Çin'in Şimal Komşuları. Çev: Nimet ULUĞTUĞ, TTK Yay. Ankara.
- EBU'L-GAZİ BAHADIRHAN. Şecere-i Terakime (Türklerin Soy Kütüğü). Hzl: Muharrem ERGİN. Tercüman 1001 Temel Eser.
- EL-CAHİZ. (1998). Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri. Çev: Ramazan ŞEŞEN. TKAE Yay. Ankara.
- ERGİN, Muharrem. (1997). Dede Korkut Kitabı Giriş-Metin-Faksimile. TDK Yay. Ankara.
- ERGİN, Muharrem. (1995). Orhun Âbideleri. Boğaziçi Yayınları. İstanbul.
- ERÖZ, Mehmet. (1992). Eski Türk Dini ve Alevilik- Bektaşilik. TÜDAV Yayınları. İstanbul.
- ESİN, Emel. (2000). Türk Kozmolojisine Giriş. Kabalcı Yayınevi. İstanbul.
- Ziya Gökalp. (1995). Türk Medeniyeti Tarihi. Toker Yayınları. İstanbul.
- GÖNGÖR, Kemal. (1941). Cenubî Anadolu Yürüklerinin Etno-Antropolojik Tetkiki. İdeal Basımevi. Ankara.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan. (1993). Dünya İnançları Sözlüğü. Remzi Kitabevi. İstanbul.
- İBN-İ FADLAN. (1995). Seyahatname. Çev: Ramazan ŞEŞEN. Bedir Yayınevi. İstanbul.
- İNAN, Abdülkadir. (1998a). Makaleler ve İncelemeler. C.I. TTK Yay. Ankara.
- İNAN, Abdülkadir. (1998b). Makaleler ve İncelemeler. C.II. TTK Yay. Ankara.
- İNAN, Abdülkadir. (1995). Tarihte ve Bugün Şamanizm. TTK Yay. Ankara.
- KALAFAT, Yaşar. (1995). Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri. AKM Yay. Ankara.
- KAŞGARLI Mahmut. (1998c). Divanu Lügati't-Türk. Terc: Besim ATALAY C.III. TDK Yay. Ankara.
- LİGETİ, Louis (1998). Bilinmeyen İç Asya. Çev: Sadrettin KARATAY TDK Yay. Ankara.
- MİRCEA. (1999). Şamanizm. Çev: İsmet BERKAN. İmge Yayınları. Ankara.
- NOYAN, Bedri. (1998). Bütün Yönleriyle Bektaşılık ve Alevilik. C.I. Ankara.
- OCAK, Ahmet Yaşar. (1999). Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik:Kalenderiler. TTK Yay. Ankara.

- ÖGEL, Bahaeddin. (1998). Türk Mitolojisi. C.I. TTK Yay. Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin. (1995). Türk Mitolojisi. C.II. TTK Yay. Ankara.
- ÖZ, Gülağ. (1996). Aleviliğin Tarihi Kökleri ve Anadolu Erenleri. Ankara.
- RADLOFF, Wilhelm. (1947). Sibiry'a'dan. Cilt: I Çev: Ahmet TEMİR. KB Yay. Ankara.
- ŞAHİN, Hüseyin. (1998). "Bir Anadolu Ereni: Kızıldeli Sultan (Malatya'da Kızıl Deli Adı Çevresinde Oluşan Kültürel Değerler)". I. Uluslar Arası Türk Dünyası Eren ve Evliya Kongresi Bildirileri. Ankara.
- TANYU, Hikmet. (1975). "Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar". Türk Folklor Araştırmaları. S.11. Ankara.
- TANYU, Hikmet. (1987). Türklerde Taşla İlgili İnançlar. KB Yay. Ankara.
- TEMREN, Belkıs. (1995). Bektaşîliğin Eğitsel ve Kültürel Boyutu. KB Yay. Ankara.
- TÜRKMEN, Fikret. (1974). "Türk Halk Hikâyelerinde Gökyüzü İle İlgili Alegoriler". I. Uluslar Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. Ankara.
- ÜLKER, Hasan. "Karaçay- Malkar Türklerinde Ağaç Kültü", Millî Kültür Dergisi. S.344 Yıl.29.
- YALMAN (YALGIN) Ali Rıza. (1949). "Su, Ağaç, Dağ ve Taş", Türk Folklor Araştırmaları. S.4. Ekim.
- YALMAN, Ali Rıza. (2000a). Cenupta Türkmen Oymaklar-I. Hzl: Sabahat EMİR KB Yay. Ankara.
- YALMAN, Ali Rıza. (2000b). Cenupta Türkmen Oymakları-II. Hzl: Sabahat EMİR KB Yay. Ankara.
- YILDIZ, Naciye. (1995). Manas Destanı. (W. RADLOFF) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller. TDK Yayınları. Ankara.

Sözlü Kaynaklar

- Ali Rıza KAYIHAN, (Ocak Dedesi) 73 Yaşında, Kütahya Merkez Okçu Köyü Tekkeşinler Mah Doğumlu, Okur-Yazar, Çiftçi, Tekkeşinler Mahallesiinde Oturur.
- Hesna KAYIHAN, 73 Yaşında, Kütahya Merkez Okçu Köyü Tekkeşinler Mah Doğumlu, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı, Tekkeşinler Mahallesiinde Oturur.
- Hasan Hüseyin KAYIHAN, 51 yaşında, Merkez Okçu Köyü Tekkeşinler Mah. Doğumlu, Okur-Yazar, İşçi Emeklisi, Tekkeşinler Mahallesiinde Oturur.
- Hasan KAYIHAN, 62 Yaşında, Kütahya Merkez Okçu Köyü Tekkeşinler Mah Doğumlu, Okur-Yazar, Çiftçi, Tekkeşinler Mahallesiinde Oturur.
- Mehmet YARAŞ, 57 Yaşında, Kütahya Merkez Güveççi Köyü Doğumlu, İlkokul Mezunu, İşçi Emeklisi, Kütahya Merkezde Oturur.
- Hatice YÜCE, 77 Yaşında, Kütahya Merkez Güveççi Köyü Doğumlu, Okur-Yazar Değil, Ev Hanımı, Güveççi Köyünde Oturur.
- Hüseyin YÜCE, 80 Yaşında, Kütahya Merkez Güveççi Köyü Doğumlu, Okur-Yazar, İşçi Emeklisi, Güveççi Köyünde Oturur.
- Gülsüm TOSUN, 31 Yaşında, Kütahya Merkez Güveççi Köyü Doğumlu, Okur-Yazar, Öğretmen, Ankara'da Oturur.
- Hasibe YARAŞ, 55 Yaşında, Kütahya Merkez Güveççi Köyü Doğumlu, Okur-Yazar, Ev Hanımı, Güveççi Köyünde Oturur.